

NEDERLAND VEROVEREN OP DE TOEKOMST

KABINETSVISIE OP HET WATERBELEID

watervisie

NEDERLAND VEROVEREN OP DE TOEKOMST
KABINETSVISIE OP HET WATERBELEID

waterwvise

---

inbound page

Voorwoord	5	4 Nederlanders leven duurzaam met water	50
1 Nederland veroveren op de toekomst	6	4.1 Schoon water, natuur en landschap	53
1.1 Waarom een nieuwe impuls voor het waterbeleid?	10	4.2 Europa en waterkwaliteit.....	53
1.2 Duurzaam waterbeleid	13	Icoon: De kwaliteit van de Zuidwestelijke Delta	56
1.3 Vijf speerpunten.....	15	4.3 Impuls voor het combineren van maatregelen en innovaties.....	58
1.4 Van Watervisie naar Nationaal Waterplan.....	16	5 Nederland helpt wereldwijd met waterkennis	62
2 Samen maken we Nederland klimaatbestendig	18	5.1 Internationale solidariteit.....	65
2.1 Wonen, werken en leven in laag Nederland.....	21	5.2 Partners voor Water	66
2.2 Water en ruimtelijke ontwikkeling	22	Icoon: Indonesië.....	68
2.3 Een nieuwe kijk op waterveiligheid en rampenbeheersing.....	25	6 Nederlanders herontdekken leven met water	70
2.4 Klimaatbestendige rivieren.....	28	6.1 Water als vanzelfsprekendheid.....	73
2.5 Klimaatbestendige lokale en regionale watersystemen.....	29	Icoon: De canon van Nederland Waterland	74
2.6 Impuls voor innovatie.....	32	6.2 Onderwijs en educatie	77
Icoon: De toekomst van het IJsselmeergebied.....	34	Water door de ogen van kinderen	78
3 Met water een sterkere economie	38	Bijlagen	
3.1 Winst uit functiecombinaties.....	41	1. Financiële verantwoording Watervisie-activiteiten	82
Icoon: Méér doen met de Afsluitdijk.....	44	2. Begrippenlijst	84
3.2 Een aantrekkelijk vestigingsklimaat	46	Colofon.....	92
3.3 Waterkennis ontwikkelen, exporteren en profileren	47		

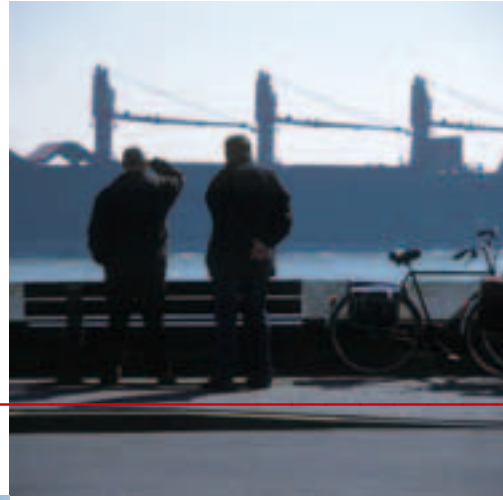
www.pwntd.com

Voorwoord plaatsen!
Volgt op donderdag 30 augustus!

Hoofdstuk 1

NEDERLAND VEROVEREN OP DE TOEKOMST

De klimaatverandering heeft grote gevolgen voor het waterbeheer in Nederland. Het is daarom van belang nu al te bedenken hoe we op de toekomstige uitdagingen kunnen anticiperen. Om de juiste maatregelen te kiezen, is er samenhang nodig in onze besluiten. Welke keuzes we ook maken, één ding staat vast: de veranderende omstandigheden vragen om aanpassing van de inrichting van ons land. In natte periodes is er voor water meer ruimte nodig, in tijden van grote droogte is zuinig gebruik van beschikbare watervoorraden de uitdaging. Nederlanders zijn als geen ander in staat om van dit leven met water ook een kans te maken. Kansen zijn te verzilveren door innovatief te handelen en watermaatregelen te combineren met de ontwikkeling van natuur, infrastructuur, mobiliteit, landbouw, recreatie en stedelijke functies. Dat lukt des te beter als iedereen meedoet vanuit het besef dat water – letterlijk – van levensbelang is voor een duurzame toekomst. Het waterbeleid zal een nieuwe balans moeten vinden tussen ecologische, economische en sociaal-culturele belangen. Op die manier kunnen watermaatregelen een wezenlijke bijdrage leveren aan een duurzame toekomst van leven, wonen en werken in Nederland. Het waterbeleid is dan ook één van de dragers van de duurzaamheidsstrategie die het kabinet de komende jaren ontwikkelt. Het kabinet zal vanuit dit kansrijke perspectief het waterbeleid verder uitbouwen, in samenwerking met andere overheden, maatschappelijke organisaties en de inwoners van dit land. Samen kunnen we Nederland blijven veroveren op de toekomst.

Nederland is een welvarend land. Die welvaart danken we historisch gezien onder meer aan twee kwaliteiten. Allereerst is dat de ligging van ons land, direct aan Noordzee en Waddenzee en aan de monding van de grote rivieren Rijn, Maas, Schelde en Eems. Die wateren verbinden ons met Europa en de rest van de wereld. Dat is al eeuwenlang de basis onder onze vooraanstaande internationale positie in handel en distributie. Die positie willen we in de toekomst vasthouden en verder uitbouwen. De ligging in een delta heeft ons land ook prachtige natuurgebieden gegeven, soms zelfs van mondiale betekenis. Ook nieuwe, door menselijk ingrijpen ontstane natuur, krijgt internationaal erkenning - zoals de Oostvaardersplassen tussen Lelystad en Almere.

We danken daarnaast een groot deel van onze welvaart aan de creatieve en innovatieve manier waarop we deze bijzondere deltaligging door de eeuwen heen hebben benut. Gedwongen tot samenwerken, zijn we steeds opnieuw in staat geweest praktische oplossingen voor het waterbeheer te verbinden met woongenot, bedrijvigheid en landschapontwikkeling. Zo is Nederland de best beschermde delta-economie ter wereld geworden – en één van de sterkste. Onze waterkennis en -aanpak zijn een toonaangevend exportproduct. Er is steeds meer buitenlandse interesse voor de manier waarop we hier het watermanagement hebben georganiseerd.

De Amerikanen schakelden Nederlandse deskundigen in om een tweede 'New Orleans' te voorkomen. Recent werd Engeland opgeschrikt door grote waterproblemen, met miljardenschade en veel menselijk leed. Dergelijke

calamiteiten in ontwikkelde westerse landen drukken ons ook in Nederland weer met de neus op de feiten. Ons land is door de ligging aan rivieren en zeeën niet alleen sterk geworden maar tegelijk kwetsbaar gebleven voor overstromingsrisico's. Bovendien heeft onze toenemende welvaart een keerzijde: de druk op de groene ruimte en het leefmilieu neemt toe. Zo kost het grote moeite om waardevolle landschappen of belangrijke natuurgebieden in stand te houden en doelen voor biodiversiteit te halen.

Het waterbeleid kan bijdragen aan een duurzame toekomst van Nederland, waarin economische groei, milieukwaliteit en welzijn van mens en dier meer in evenwicht zijn. In het Beleidsprogramma heeft het kabinet daarom "duurzaam waterbeleid" gepositioneerd "als schakel tussen ecologie en economie". Om die positie waar te maken, heeft het waterbeleid naar het oordeel van het kabinet een nieuwe impuls nodig. De voorliggende Watervisie geeft daarvoor de richting aan en agendeert de activiteiten die het kabinet zal ondernemen. De volgende paragrafen beschrijven de noodzaak van deze impuls (1.1.), de richting waarin het kabinet het waterbeleid wil ontwikkelen (1.2.) en de thema's die binnen het waterbeleid extra aandacht behoeven (1.3.). De inleiding sluit af met een beschrijving van de plaats van deze Watervisie in het proces op weg naar het eerste Nationale Waterplan, dat het kabinet in 2009 als integrerend kader voor toekomstig waterbeleid zal presenteren (1.4).

1.1. Waarom een nieuwe impuls voor het waterbeleid?

Het coalitieakkoord dat de basis vormt voor dit kabinet, kondigt aan “dat het watermanagement in ons land opnieuw wordt gezien in het licht van klimaatverandering.” Waarom is dat nodig en waarom heeft het waterbeleid een nieuwe impuls nodig? Daar zijn naar het oordeel van het kabinet drie hoofdredenen voor.

Klimaatverandering

Allereerst is dat de actuele en verbeterde kennis over de klimaatverandering. Er zijn grote inspanningen nodig om de gevolgen van klimaatverandering te kunnen opvangen (adaptatie), naast de inspanningen die het kabinet doet om de energiehuishouding van ons land te verduurzamen en de uitstoot van CO₂ te verminderen (mitigatie). Niets doen is geen optie. De korte- en middellange termijn opgaven (tot circa 2020) zijn voor het waterbeheer inmiddels goed in beeld gebracht. De meest recente klimaatrapporthages bevestigen de noodzaak van de reeds in gang gezette waterprojecten. Deze rapportages agenderen echter ook met klem de noodzaak om verder te kijken dan 2020 én om nu reeds te anticiperen op de ontwikkelingen die na 2100 kunnen optreden. Daarvoor is visieontwikkeling nodig en de uitwerking van bijbehorende uitvoeringsprogramma's voor de lange termijn. Aan de lange termijn opgaven is dan ook de titel van deze Watervisie ontleend: ‘Nederland veroveren op de toekomst’.

Samenhang

De tweede reden om “het watermanagement opnieuw te bezien” is de noodzaak om meer samenhang aan te brengen *binnen* het waterbeleid, zodat vanuit die samenhang ook gezocht kan worden naar de relaties met andere beleidsdomeinen. Ook de Tweede Kamer heeft (in een Algemeen Overleg, april 2007) het belang van samenhang in het waterbeleid onderstreept en het kabinet opgeroepen daar vorm aan te geven. De vraag naar meer samenhang is goed te verklaren uit de dynamiek in het waterbeleid die rond de eeuwwisseling is ontstaan. Sinds de jaren negentig uit de vorige eeuw zijn omvangrijke uitvoeringsprojecten met een grote maatschappelijke impact in gang gezet. Die kennen elk hun eigen dynamiek en zijn naar het oordeel van dit kabinet nog onvoldoende expliciet met elkaar verbonden. Beeldbepalende voorbeelden zijn de aanpak van het rivierengebied - met het Deltaplan Grote Rivieren en het PKB-programma Ruimte voor de Rivier - en de implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Water. Dergelijke programma's vragen niet alleen om inhoudelijke *samenhang* maar ook om *samenwerking* tussen alle betrokken partijen. Alleen zo komen oplossingen tot stand die écht integraal zijn.

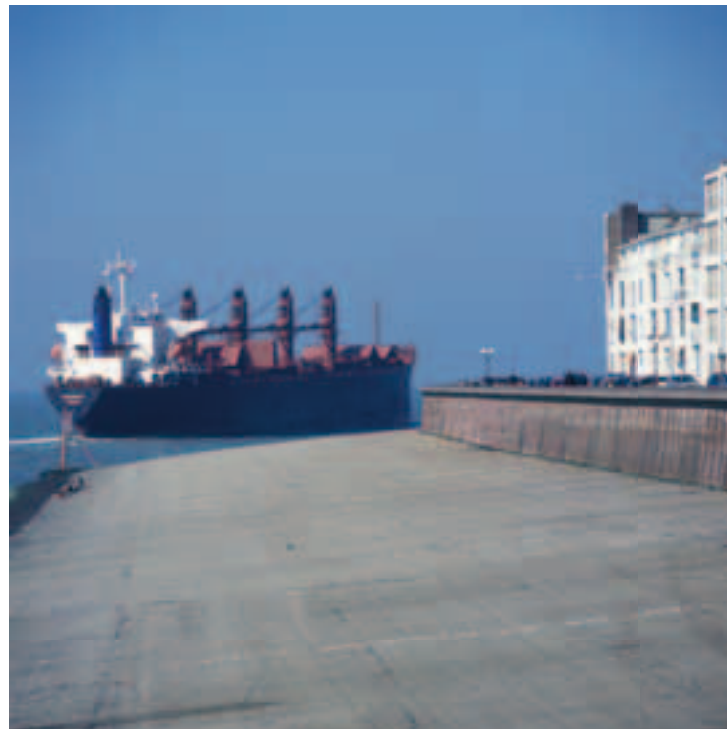
Duurzaamheid

De derde reden voor een impuls voor het waterbeleid, is de constatering dat het huidige waterbeleid tegen de grenzen van zijn mogelijkheden aanloopt. Uit verschillende

scenariostudies – waaronder ‘Waterkoers 2’ van Verkeer en Waterstaat (2006), ‘Nederland Later’ van Milieu- en Natuurplanbureau (2007) en ‘Welvaart en Leefomgeving’ van Centraal Planbureau, Milieu- en Natuurplanbureau en Ruimtelijk Planbureau (2006) – trekt het kabinet de volgende conclusies:

- de *druk op de watersystemen* zal verder toenemen door economische activiteiten en schaarste aan droge ruimte en bij ongewijzigd beleid zullen deze ontwikkelingen niet-duurzaamheid in de hand werken;
- de *verantwoordelijkheden* tussen overheden onderling en tussen publieke en private organisaties zijn aan verandering onderhevig, onder meer door een krachtiger Europees milieubeleid en vanwege kritischer burgers die aan de overheid soms tegenstrijdige eisen stellen;
- de *maatschappelijke oriëntatie* van de watersector moet vergroot worden, om het waterbeheer beter te verbinden met ecologische, sociaal-culturele, demografische en economische ontwikkelingen en om uitvoeringsprogramma’s beter te combineren;
- de huidige vorm van *financiering* van het waterbeheer is in de toekomst geen vanzelfsprekendheid, ook financieringsvormen anders dan die van de Rijksoverheid kunnen een rol gaan spelen; en
- *innovaties* zijn nodig – niet alleen technische, maar ook bestuurlijke en financiële – om voor de langere termijn duurzame concepten voor het waterbeheer beschikbaar te krijgen.

Het niet-duurzame beeld dat hieruit opdoemt, komt mede voort uit de manier waarop we de afgelopen eeuwen het watersysteem steeds verder hebben gereguleerd. Dat deden we niet alleen om overstromingen te voorkomen maar ook om bijvoorbeeld scheepvaart vaardiepte te bieden, landbouw van zoet water te voorzien, energiecentrales koelmogelijkheden te geven en bewoning van drassige polders mogelijk te maken. Daardoor is de natuurlijke veerkracht van het watersystemen – ook wel ‘sponswerking’ genoemd – grotendeels verdwenen. In natte en droge periodes wordt juist op die sponswerking een groter beroep gedaan. Bovendien kampt veel karakteristieke Nederlandse natuur structureel met een tekort aan beschikbaar water (verdroging) door steeds verdergaande ontwatering.

Het huidige watersysteem kan extreme omstandigheden niet goed opvangen. Dat wordt in de toekomst steeds problematischer. Het is daarom nodig dat we het watersysteem weer ruimte geven en natuurlijke processen herstellen. Herstel van natuurwaarden – zoals biodiversiteit en de kwaliteit van fourageerzones voor trekvogels – is ook nodig vanwege internationale verplichtingen en vanuit de intrinsieke waarde die de natuur vertegenwoordigt. Een duurzame benadering vereist dat we herstel en bescherming van natuurkwaliteiten in balans brengen met de economische en sociale belangen, die net zo zwaar wegen.

Panklare oplossingen zijn er nog niet. Er zal vasthoudendheid en creativiteit nodig zijn om de komende jaren die oplossingen te vinden. Die zoektocht zal moeten leiden tot

fundamentele veranderingen in de manier van denken en doen en in de toepassing van innovatieve concepten (transitie). Die innovaties moeten enerzijds meer anticiperen op de natuurlijke kwaliteiten van het watersysteem zelf en anderzijds de economische ontwikkeling bevorderen en de kwaliteit van de leefomgeving vergroten.

Zoals de energiehuishouding van Nederland een transitie nodig heeft, zo zijn ook in het waterbeheer transitieprocessen nodig om de niet-duurzame mechanismen te doorbreken. Tegen de achtergrond van deze transitieopgave heeft het waterbeleid een nieuwe impuls nodig.

1.2. Kabinet kiest voor duurzaam waterbeleid

Het kabinet heeft in het Beleidsprogramma zijn ambities rondom duurzame ontwikkeling beschreven. Deze ambities moeten ook in het waterbeleid nadrukkelijk vorm krijgen. Het kabinet kiest daarbij voor de volgende benadering.

- Investerings in bescherming tegen overstromingen en bestrijding van wateroverlast en droogte, dienen verbonden te zijn met verbetering van ecologische processen en versterking van economische mogelijkheden. Dit is de essentie van wat ‘integraal waterbeleid’ wordt genoemd. Door processen mede via het concept van ‘gebiedsontwikkeling’ vorm te geven, is er ook volop gelegenheid waterprojecten te verbinden met belangen uit andere domeinen, zoals energie, volkshuisvesting, landbouw, natuur, recreatie, mobiliteit en bedrijvigheid. Provincies hebben hierin een belangrijke positie en regierol. Naast provincies beschikken ook gemeenten en waterschappen over de noodzakelijke instrumenten om in gebiedsontwikkelingsprocessen de verschillende belangen af te wegen en tot geïntegreerde planvorming te komen. Het actief invullen van de eigen rol in gebiedsontwikkeling is dus niet alleen relevant voor de algemene bestuurslagen van provincies en gemeenten maar ook voor de functionele bestuurslaag van de waterschappen.

- Juist omdat bij dergelijke processen veel organisaties betrokken zijn, moet wel duidelijk zijn welke partij in dit samenspel de kaders stelt waarbinnen gebiedsontwikkeling verder vorm kan krijgen. Waar een nationaal (bovenregionaal) belang in het geding is, zal het Rijk die duidelijkheid moeten geven. Zeker voor een visie op de ontwikkeling van Nederland voor de lange termijn, ligt de verantwoordelijkheid bij het Rijk. Een markant voorbeeld is de kustverdediging. Daar is het Rijk aan zet om met visie en planvorming richting te geven aan de ontwikkelingen die vervolgens verder

Duurzame ontwikkeling

Duurzame ontwikkeling vraagt om een samenhangende inzet op ontwikkeling van economie, sociale ontwikkeling en een zorgvuldig omgaan met de aarde. Duurzame ontwikkeling staat ook voor het rekening houden met de ontwikkelingen op de langere termijn en de gevolgen van ons handelen daarop. (...) Een innovatieve economie, kwaliteit van de leefomgeving, de sociale participatie en samenhang, een goed functionerende rechtsstaat en bestuur, in Nederland en in het buitenland, vormen samen de dragers van duurzame ontwikkeling."

(Beleidsprogramma Kabinet Balkenende IV 2007 – 2011)

vorm krijgen in de betrokken regio's. Met de instelling van een nieuwe Deltacommissie legt het kabinet hiervoor de basis. Het kabinet benadrukt, dat bij beslissingen over de ontwikkeling van gebieden, niet alleen de resultaten voor de korte en middellange termijn tellen maar maatregelen ook in het lange termijn perspectief van de 22^e eeuw beoordeeld dienen te worden. Op die manier kunnen potentiële baten en vermeden kosten voor volgende generaties ook gewicht in de schaal leggen.

- Overheidsorganisaties dienen bij de ontwikkeling van waterplannen de mogelijkheden te maximaliseren voor burgers om actief bij te dragen aan de planvorming, zodat zij ook langs deze weg de kans krijgen te

participeren in de ontwikkeling van de samenleving. De maatschappelijke betekenis van water en de wijze waarop ons land door ons 'leven met water' is gevormd, biedt daarvoor de sociaal-culturele context. Deze moet zowel in historisch als in toekomstig perspectief geïnterpreteerd en onderhouden worden. Mensen hebben ook een direct belang bij invloed op de inrichting van de omgeving. De kwaliteit daarvan is immers mede bepalend voor de kwaliteit van leven. Een mooie, aangename omgeving is belangrijk voor het woongenot. En recreatiegebieden in de buurt maken gezonde vormen van actief recreëren mogelijk. Met waterpartijen en groene zones hebben zij een wezenlijke verblijfsfunctie in met name stedelijke gebieden.

- Internationale solidariteit is een wezenlijk onderdeel van duurzaamheidsbeleid. De watersector kan ook buiten de landsgrenzen verantwoordelijkheid dragen voor de oplossing van de mondiale waterproblematiek. We delen de zorg om de wereld samen met alle inwoners van ontwikkelde en ontwikkelende landen.

Op deze manier zal waterbeleid daadwerkelijk één van de verbindende schakels worden tussen de pijlers uit het Beleidsprogramma Kabinet Balkenende IV 2007 - 2011: 'een duurzame leegomgeving' (pijler 3), een 'innovatieve, concurrerende en ondernemende economie' (pijler 2), 'sociale samenhang' (pijler 4) en 'overheid en dienstbare publieke sector' (pijler 6).

1.3. Vijf speerpunten

In § 1.2. is toegelicht wat het kabinet verstaat onder duurzaamheid en hoe dat kan doorwerken in het waterbeleid. Daarmee zijn de contouren geschetst van het waterbeleid dat dit kabinet voorstaat. Op basis daarvan wil het kabinet een intensivering van beleid op de vijf thema's die in deze Watervisie worden uitgewerkt (hoofdstukken 2 t/m 6). Elk van deze thema's kent een 'icoon': een project dat via voorbeeldwerking laat zien op welke wijze het kabinet kansen ziet om het beleid in samenwerking met andere bestuurslagen en private partijen, en met betrokkenheid van burgers en maatschappelijke organisaties, verder vorm te geven. De thema's en bijbehorende iconen zijn:

Nederland maken we samen klimaatbestendig (hoofdstuk 2)

Vanwege de breedte en diepgang van klimaatverandering, verkent deze Watervisie allereerst de aspecten van het waterbeleid die met de klimaatverandering samenhangen. Daarmee wordt het kader geschapen voor de andere thema's die het kabinet de komende jaren in het waterbeleid van een impuls wil voorzien.

Icoon: De toekomst van het IJsselmeergebied

Nederlanders maken met water een sterkere economie (hoofdstuk 3)

Het is niet gebruikelijk om door een economische bril naar waterbeheer te kijken. Daardoor worden kansen voor economische ontwikkeling gemist, met name bij het vinden van functiecombinaties. Het kabinet wil dat in het economisch verkeer de toegevoegde waarde van waterbeheer meer aandacht krijgt.

Icoon: Méér doen met de Afsluitdijk

Nederlanders leven duurzaam met water (hoofdstuk 4)

De versterking van de natuurwaarden rondom water en de verbetering van de waterkwaliteit stagneren. Effectieve maatregelen kunnen ingrijpen in productie- en consumptiepatronen of ten koste gaan van bedrijvigheid en woningbouw. Innovatie kan helpen om dilemma's te doorbreken.

Icoon: De kwaliteit van de Zuidwestelijke Delta

Nederland helpt met waterkennis wereldwijd (hoofdstuk 5)

Niet alleen overstromingsgevaar, maar ook droogte en gebrek aan schoon drinkwater zijn elders in de wereld dagelijks kwesties van leven en dood. Het kabinet wil via het waterbeleid sterker bijdragen aan de realisatie van de Millennium Ontwikkelingsdoelen.

Icoon: Indonesië

Nederlanders herontdekken 'leven met water' (hoofdstuk 6)

In een waterrijk land is waterbeheer voor en van ons allemaal. Daarom wil het kabinet mensen meer betrekken bij de uitdagingen en kansen die de klimaatverandering en de wateropgave brengen. Jongeren krijgen daarbij voorrang, om hun interesse te vergroten om zich in studie en beroep hier verder in te verdiepen.

Icoon: De canon van Nederland Waterland

1.4. Van Watervisie naar Nationaal Waterplan

Met de publicatie van deze Watervisie start het kabinet het proces dat toewerkt naar het eerste Nationale Waterplan, zoals de Waterwet voorschrijft. Dit plan is de opvolger van de 4^e Nota Waterhuishouding dat op dit moment het formele kader is voor alle facetten van het waterbeheer. Het kabinet publiceert het Nationale Waterplan in 2009. Het is een integraal, landsdekkend raamwerk voor

toekomstig waterbeleid. Het bevat drie hoofdelementen:

- een streefbeeld voor de zeer lange termijn, dat richting geeft aan ontwikkelingen die op korte en middellange termijn in gang worden gezet;
- een structuurvisie voor Nederland, waarin de op dat moment gewenste doorwerking van water op de ruimtelijke inrichting van ons land is verankerd; en
- een uitvoeringsagenda voor de zesjarige werkingstermijn van het waterplan (2009-2015).

De Watervisie agendeert de belangrijkste beleidsissues voor de komende jaren en geeft de inzet van het Rijk weer. Maar het kabinet kan en wil niet alleen aan de slag met de opgave om Nederland duurzamer te maken. Provincies, waterschappen en gemeenten hebben elk hun specifieke en cruciale verantwoordelijkheden. Zij zijn met het Rijk letterlijk ‘medeverantwoordelijk’ voor de ontwikkeling en uitvoering van het waterbeleid en voor de verbinding daarvan met andere beleidsterreinen.

Tussen het verschijnen van deze Watervisie en de publicatie van het Nationale Waterplan in 2009, ontwikkelt het kabinet op verschillende andere beleidsterreinen voorstellen die een relatie hebben met het waterbeleid. Najaar 2007 zal de nationale Adaptiestrategie Klimaat en Ruimte (ARK) worden gepresenteerd. Deze interbestuurlijke adaptiestrategie adresseert de volle breedte van de ruimtelijke gevolgen van klimaatverandering en de transitie die dat van de samenleving vraagt. De ARK-strategie zal een concrete aanzet bevatten voor een Nationale Agenda waarin het kabinet samen met andere overheden en organisaties concrete acties voor een

klimaatbestendige inrichting van Nederland zal opnemen. Verder verschijnt in 2008 de Agenda Landschap, waarin acties worden beschreven om de kwaliteit van het landschap te behouden en verder te ontwikkelen. Het Nationale Waterplan selecteert uit dergelijke programma’s de relevante watergerelateerde maatregelen zodat zij bestuurlijk-juridisch doorwerken in het waterbeheer. En in relatie daarmee regelt het Waterplan ook de formele doorwerking in de ruimtelijke ordening, op basis van de structuurvisiestatus die het Waterplan ontleent aan de Waterwet en de Wet ruimtelijke ordening. Dit is een belangrijk verschil met de eerdere Nota’s Waterhuishouding.

Bij het procesplan voor de totstandkoming van het Waterplan zal eind 2007 ook een samenhangend overzicht worden gepresenteerd van beleidstrajecten die toeleveren aan het Waterplan.

De Watervisie is, kortom, het begin van het proces dat vanuit een duurzaamheidsperspectief toewerkt naar een integraal plan voor een klimaatbestendige waterhuishouding van Nederland. Daarom is de scope van deze Watervisie breed breed ingestoken vanuit het watersysteem en geeft de visie de accenten aan die het kabinet de komende jaren in het waterbeleid wil aanbrengen. Het kabinet doet in dit proces een beroep op publieke en private partijen, op burgers, maatschappelijke organisaties en de andere overheden, om te laten zien hoe zij zullen bijdragen aan een duurzamer land. Alleen met de inzet, participatie, creativiteit en daadkracht van alle Nederlanders is het mogelijk om ‘Nederland te veroveren op de toekomst’.

Hoofdstuk 2

SAMEN MAKEN WE NEDERLAND KLIMAATBESTENDIG

VISIE

Klimaatverandering vraagt om een grondige bezinning op de gevolgen ervan voor allerlei aspecten van de Nederlandse samenleving. Voor de korte en middellange termijn (tot 2020) staan er nationaal, regionaal en lokaal al veel waterbeheerprojecten op stapel. Voor de langere termijn ontbreken die vooralsnog. In dat licht staan we nog voor ingrijpende en lastige keuzes.

Droge voeten zijn niet vanzelfsprekend. Daar moeten we voortdurend tijd, energie en geld in blijven investeren.

Tegelijkertijd is het realiseren van een duurzaam en klimaatbestendig Nederland, op weg naar de 22e eeuw, een inspirerend doel dat ook kansen biedt. Het belangrijkste is dat we geen hypotheek nemen op de toekomst. Daarom zal in deze kabinetsperiode de reservering van ruimte die water nodig heeft, van de grond komen. Het kabinet zorgt voor snelheid in dit proces door duidelijke regie en heldere kaders. Het kabinet vindt het vooral dringend noodzakelijk om de onzekerheden over de kustverdediging nu zo goed mogelijk te doorgronden. Een nieuw in te stellen Deltacommissie zal een gezaghebbend en fundamenteel advies aan het kabinet uitbrengen, over een toekomstvaste kustverdediging. Dat is een cruciale bouwsteen om Nederland klimaatbestendig te maken.

2.1. Wonen, werken en leven in laag Nederland

“Het klimaat verandert” zeggen ook de wetenschappers van de Verenigde Naties en “menselijk handelen is zeer waarschijnlijk één van de oorzaken”. De gevolgen laten zich nu al zien: de zeespiegel stijgt, in de winter valt er meer regen en stroomt er meer water door de rivieren. Tevens wisselen in de zomer extreme droogte en hevige buien elkaar af en dringt het zoute zeewater hierdoor verder het land in. Dit betekent dat er minder water van voldoende kwaliteit op het juiste moment op de juiste plaats is. En dat heeft gevolgen voor bijvoorbeeld de landbouw, industrie en woningbouw. Maar ook voor de mobiliteit, het transport over water, de natuur, de kwaliteit

van water en de drinkwatervoorraden. Zelfs als we de uitstoot van broeikasgassen nu al volgens de doelstellingen zouden reduceren, gaat de ingezette klimaatverandering nog eeuwen door. In met name het westen van Nederland hebben we ook te maken met de daling van de bodem. Als we niets doen, moeten we het lage deel van ons land weer aan de zee prijsgeven. Zo ver willen we het niet laten komen. We willen blijven wonen, werken en leven in laag Nederland. We hebben hier door de eeuwen heen een omvangrijk economisch, sociaal en ecologisch kapitaal opgebouwd, dat voor het functioneren van de hele Nederlandse samenleving cruciaal is. Bijdragen aan een klimaatbestendig Nederland is dan ook één van de grootste uitdagingen waar het waterbeheer de komende eeuw voor staat.

Effecten klimaatverandering op het Nederlands waterbeheer

Temperatuurstijging	2 tot 4 graden in 100 jaar
Zeespiegelstijging	Maximaal 85 cm/eeuw
Rijnafvoer 2100	7 tot 18% meer afvoer in de winter
Rijnafvoer 2100	0 tot 37% minder afvoer in de zomer
Maasafvoer 2100	5 tot 10% meer afvoer in de winter
Maasafvoer 2100	0 tot 35% minder afvoer in de zomer
Wateroverlast stedelijk gebied	toename van 10 tot 20% (piekbuien 1 uur)
Wateroverlast landelijk gebied	toename van 4 tot 12% (10-daagse neerslag)

2.2. Water en ruimtelijke ontwikkeling

Klimaatbestendige inrichting van Nederland

Het Coalitieakkoord stelt dat “water een dominant structurerend element is van de inrichting van Nederland”. Dit uitgangspunt heeft het kabinet in het Beleidsprogramma verder geoperationaliseerd in pijler 3, ‘Een duurzame leefomgeving’: “Klimaatbestendige inrichting van Nederland waarbij water een meer bepalende factor is bij ruimtelijke afwegingen, inclusief locatiekeuzes. Meer ruimte voor herstel van natuurlijke processen (bodem, water en natuur).”

(Beleidsprogramma Kabinet Balkenende IV 2007 - 2011, § 3.5)

Het is onzeker hoe snel de klimaatverandering zal verlopen en hoe omvangrijk de gevolgen zullen zijn. Het kabinet neemt echter het zekere voor het onzekere.

De ruimte die water door klimaatverandering nodig heeft – zodat Nederland ook in de toekomst veilig en droog blijft – moet tijdig worden gereserveerd of zodanig worden bestemd of ingericht dat het later alsnog voor het watersysteem beschikbaar kan komen. Het kabinet verkent daarom zowel de bestaande mogelijkheden van ‘ruimtelijk reserveren’ als de kansrijke alternatieven om gebieden vrij te spelen voor maatregelen die in de toekomst nodig zijn. Alternatieven voor ‘ruimtelijk reserveren’ kunnen zijn: tijdelijk of duurzaam bestemmen en het ontmoedigen of stimuleren van ruimtelijke investeringen op locaties die voor het watersysteem strategisch liggen.

Water is in een land als Nederland bijna overal. Dat moeten we als een gegeven accepteren en waarderen. Het is van groot belang de aanwezigheid van water en de bijbehorende natuurlijke processen als vertrekpunt voor ons denken over de inrichting van ons land te zien. Water moet daarom bepalender zijn dan voorheen bij besluitvorming over grote opgaven op het terrein van verstedelijking, bedrijvigheid en industrie, natuur, landschap en recreatie.

Om de kwetsbaarheid van Nederland te verkleinen, is het van belang dat ruimtelijke investeringen op een klimaatbestendige wijze worden gerealiseerd. Niet in de laatste plaats vanwege de grote structurerende werking van ruimtelijke investeringen op de lange termijn, zoals wegen, stedelijke netwerken of mainports. Het kabinet heeft daarom

besloten, dat het – op basis van een lange termijn onderzoek naar de kwetsbaarheid van de Ruimtelijke Hoofdstructuur – uitgangspunten voor een klimaatbestendige inrichting van Nederland zal opstellen. Er komt bovendien een afwegingskader om de klimaatbestendigheid te vergroten van beslissingen over locatiekeuzes, (her)inrichting van gebieden of wijken en het ontwerp van gebouwen en infrastructuur. Toepassing van dit ‘klimaatbestendig afwegingskader’ is vooral belangrijk bij besluiten over grootschalige projecten, gebiedsontwikkelingen en investeringsprogramma’s.

Het gaat daarbij niet alleen om meer ruimte voor water. Het gaat ook om het bevestigen van de essentiële rol die water speelt in de natuurlijke en landschappelijke systemen die de dragers zijn van de ruimtelijke ontwikkeling. Grote delen van de karakteristieke Nederlandse natuur hebben te kampen met een structureel tekort aan water (verdroging). Terugdringing van verdroging is essentieel voor behoud van de natuur. De anti-verdrogingsdoelstellingen in prioritaire natuurgebieden zullen worden gehaald.

In grote delen van het westelijk veenweidegebied in het Groene Hart en in Laag Holland zijn ingrijpende maatregelen nodig om de voortgaande bodemdaling, de versnippering van het watersysteem en de verzilting tegen te gaan. De overkoepelende doelstelling hiervoor is het tot stand brengen van een sterke economische structuur. Terugdringing van de bodemdaling en het realiseren van een duurzaam watersysteem vormen daarvoor een wezenlijke basis. Inmiddels wordt deze beleidsfilosofie, ook wel

bekend als ‘functie volgt peil’, in drie projecten in het westelijke veenweidegebied toegepast. Het kabinet wil dat het automatisme verdwijnt dat het peil de functie volgt. Per gebied zal de afweging moeten worden gemaakt in hoeverre functies geacommodeerd kunnen worden met bijbehorend peilbeheer. Het kabinet verwacht hierbij van de waterschappen een proactieve rol, in samenwerking met gemeenten en provincies.

Voor een sterkere rol van water bij de ruimtelijke inrichting is passend juridisch instrumentarium nodig. Daarom heeft het kabinet in de nieuwe Waterwet verankerd dat Rijk en provincies ruimtelijke reserveringen en maatregelen voor water opnemen in hun ruimtelijke plannen. Hierdoor kunnen Rijk en vooral provincies met het instrumentarium van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening garanderen dat gemeenten daadwerkelijk ruimte voor water vastleggen in bestemmingsplannen. Tevens wordt hiermee bevorderd dat de locatiekeuze van bijvoorbeeld woningbouw of industrieterreinen mede wordt bepaald op basis van het waterbelang als wezenlijk onderdeel van een klimaatbestendige inrichting.

De watertoets speelt hierin een belangrijke rol. Uit een in 2006 uitgevoerde evaluatie blijkt dat bij locatiekeuzes de watertoets nog te weinig effectief is. Daarnaast is de juridische borging en de aandacht voor financiering en compensatie in ruimtelijke plannen nog onvoldoende. In 2008 zal het kabinet in overleg met de medeoverheden met een voorstel komen om de effectiviteit van de watertoets te vergroten.

Deltacommissie

De klimaatverandering stelt ons voor een uitdagende opgave. Zo kan de zeespiegelstijging op de lange termijn zodanig groot zijn dat de bestaande wijze van kustverdediging niet langer houdbaar is en een schaa sprong in de aanpak noodzakelijk wordt. Om niet te worden verrast moet nu al kennis worden vergaard en de beleidsrichting worden uitgezet.

Daarom zal een nieuwe Deltacommissie worden gevraagd begin 2008 advies uit te brengen over de toekomst van de kust. Daarbij wordt gevraagd de veranderingen in het systeem in beeld te brengen en de opgaven te formuleren om de klimaatverandering op te kunnen vangen, en de veiligheid en leefbaarheid in het achterland op niveau te houden, rekening houdend met de bodemdaling. Vanuit deze opgaven zal de commissie gevraagd worden strategieën in beeld te brengen voor een toekomstgerichte kustontwikkeling. Naast waterveiligheid is er aandacht voor de ruimtelijke kwaliteit van de kust. Het gebruik van mogelijke innovatieve maatregelen om de kust te versterken zullen door de commissie meegenomen moeten worden. De studie is gericht op de hele kust van Zeeland tot en met de Waddeneilanden. De interactie met de rivieren vormt onderdeel van de studie omdat de zeespiegelstijging van invloed is op het verwerken van de verhoogde rivierafvoeren. Het advies richt zich op de lange termijn, dat wil zeggen de periode 2100 - 2200. Variabelen daarbij zijn de snelheid en omvang van de zeespiegelstijging. Het kabinet zal het advies van de commissie betrekken bij haar visie op de kust zoals die in het eerste Nationale Waterplan zal worden opgenomen (2009).

2.3. Een nieuwe kijk op waterveiligheid en rampenbeheersing

Het voorkómen van overstromingen heeft ook in de toekomst de hoogste prioriteit. Het kabinet vindt het van groot belang dat het hoogwaterbeschermingsprogramma voortvarend wordt uitgevoerd, evenals de aanpak van de prioritair zwakke schakels in de kust. Dit is nodig om te voldoen aan de huidige veiligheidsnormen die in de Wet op de waterkering staan. De huidige systematiek van deze wet voorziet erin dat in deze kabinetsperiode voor de derde keer getoetst zal worden (2011) of de primaire waterkeringen aan de wettelijke normen voldoen.

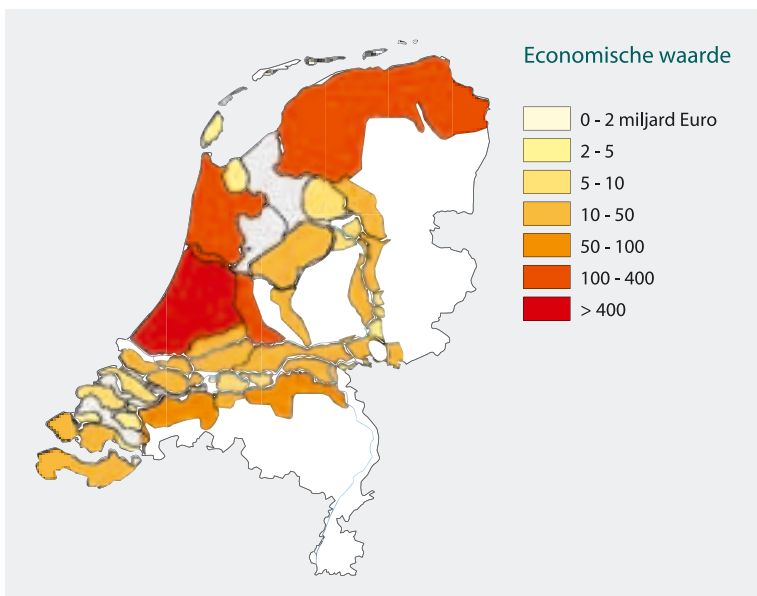
De normen van de Wet op de waterkering dateren nog uit de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Sinds die tijd is er veel veranderd. Er leven meer mensen achter dijken en duinen en de waarde van ons bezit – denk bijvoorbeeld aan onroerend goed en kostbare infrastructuur – is aanzienlijk toegenomen. Daarnaast veranderen de omstandigheden door klimaatverandering en bodemdaling en is de kennis over waterkeringen en het gedrag van golven sterk verbeterd. Het kabinet gaat daarom het beleid voor de waterveiligheid actualiseren. Daarover verschijnt in 2008 de Nota Waterveiligheid 21ste eeuw. De hoofdlijn zal zijn, dat het beleid in sterkere mate wordt gestoeld op een risicobenadering met oog voor het voorkómen van overstromingen en met aandacht voor het beperken van de gevolgen van een overstroming. Deze horen in samenhang met elkaar vorm te krijgen. Het voorkomen van overstromingen (preventie) blijft hierbij wel de belangrijkste opgave. Verder wordt de wettelijke systematiek van de

In Nederland is de overstroomingskans klein

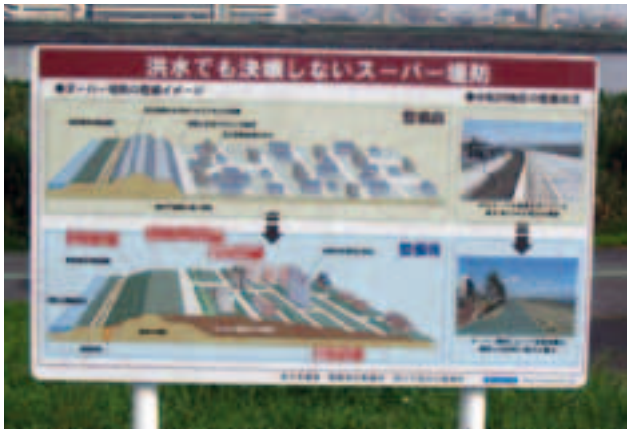
Wet op de waterkering tegen het licht gehouden. Het betreft de normering voor de bescherming tegen overstromingen, de frequentie van formele toetsing, de wenselijkheid van een grotere differentiatie dan de huidige regiospecifieke veiligheidsniveaus, de wijze van financiering van de (primaire) waterkeringen en de mogelijkheden voor de introductie van een verzekering tegen overstromingen.

Hoe veilig we Nederland ook maken, een overstroming is niet altijd te voorkomen. In Nederland is de overstroomingskans klein. Het veiligheidsniveau is hoger dan in de landen om ons heen. Maar als zo'n situatie zich toch voordoet, hoe zorgen we er dan voor dat de schade wordt beperkt en dat we er na zo'n overstroming weer snel bovenop komen? Het kabinet verkent zowel fysieke als organisatorische maatregelen die hieraan kunnen bijdragen.

Een kansrijke fysieke maatregel is de benutting of aanleg van tussendijken in een dijkring, het zogeheten compartimenteren. Hiermee kan de schade bij een eventuele overstroming worden beperkt tot een kleiner gebied. De uitdaging is zo veel mogelijk gebruik te maken van bestaande verhogingen in het landschap, of met een eventuele nieuwe dijk nieuwe mogelijkheden voor andere functies te creëren. Andere fysieke maatregelen betreffen waterbestendig bouwen en bescherming van vitale en kwetsbare infrastructuur zodat die bruikbaar blijft tijdens en direct na een overstroming.

Economische waarde per dijkring (bron: MNP)

Dijk met meerdere functies (Japan)

Het beperken van gevolgen heeft niet alleen een fysieke of ruimtelijke kant. Ook de rampenbeheersing moet goed op orde zijn. Voor een impuls op dat gebied heeft het kabinet de Taskforce Management Overstromingen ingesteld. Een belangrijk onderdeel van deze impuls is een grote rampen-oefening in 2008. Mede op grond van deze oefening zal de Taskforce in 2008 over de bevindingen rapporteren.

Ruimte voor de Rivier

Voor mogelijke toekomstige rivierverruimende maatregelen zijn de volgende gebieden gereserveerd

- retentiegebied Rijnstrangen
- dijkverlegging Oosterhout - Slijk Ewijk
- dijkverlegging Loenen
- dijkverlegging Heesselt
- dijkverlegging Brakelse Benedenwaarden

- dijkverlegging Drongelen
- hoogwatergeul Zutphen
- hoogwatergeul Deventer
- hoogwatergeul Kampen

- dijkverlegging Noorddiep

Bron: PKB Ruimte voor de Rivier

2.4. Klimaatbestendige rivieren

De programma's Maaswerken en Ruimte voor de Rivier maken de rivieren nu al zoveel mogelijk klimaatbestendig. Samen met provincies, waterschappen en gemeenten werkt het Rijk er hard aan om tot en met 2015 alle geplande projecten uit te voeren. Door deze maatregelen neemt de afvoercapaciteit van onze rivieren toe. Na uitvoering van Ruimte voor de Rivier kan de Rijn 16.000 m³ per seconde veilig verwerken. Op dit moment is dat 15.000 m³ per seconde. Op de lange termijn zal er naar verwachting nog meer water door de rivieren stromen. Voor de Rijn kan dit

oplopen tot 18.000 m³ per seconde. Daarom zijn inmiddels gebieden gereserveerd waarop termijn extra afvoercapaciteit gerealiseerd kan worden.

Door de rivier meer ruimte te bieden, ontstaan nieuwe kansen. Zo kunnen langs de IJssel nieuwe hoogwatergeulen bij Kampen en Zutphen meer water naar het IJsselmeer afvoeren en mogelijkheden bieden de woonomgeving aantrekkelijker te maken. Bestaande natuurwaarden zullen behouden moeten blijven, maar er zijn ook kansen om méér ruimte voor natuur en recreatie te realiseren. Als verschillende partijen hun ideeën in zo'n gebied nu al bundelen, wordt de kans op realisatie van kostbare en ingrijpende maatregelen groter. Om geen tijd te verliezen, beslist het kabinet uiterlijk in 2008 of deze hoogwatergeulen alsnog onderdeel worden van het PKB-programma Ruimte voor de Rivier.

Natuurlijk vragen hoge rivierafvoeren ook om een internationale aanpak. Nederland ligt immers in het stroomgebied van vier grote internationale rivieren. Maatregelen in onze buurlanden kunnen grote invloed hebben op de waterstanden in onze rivieren. Internationale solidariteit in het waterbeheer is mede daarom een belangrijk uitgangspunt. De EU Hoogwaterrichtlijn gaat uit van het principe dat waterproblemen niet mogen worden afgewenteld. Dat is voor Nederland van het grootste belang. Nederland gaat daarom voortvarend aan de slag met de uitvoering van de Hoogwaterrichtlijn. Afspraken hierover tussen de landen binnen een stroomgebied worden vastgelegd in de 'overstromingsrisicobeheersplannen' die in 2015 gereed moeten zijn.

Geplande projecten in het programma 'Ruimte voor de Rivier'

2.5. Klimaatbestendige lokale en regionale watersystemen

De toename van de jaarlijkse hoeveelheid neerslag, de toenemende neerslagintensiteit en de vergrote kans op droogte laten zich steeds sterker zien in stad en platteland. Waterschappen en gemeenten zullen omvangrijke aanpassingen moeten uitvoeren om de gevolgen van aanhoudende droogte, wateroverlast en verzilting op te kunnen vangen en daarmee hun beheergebied klimaatbestendig te maken.

In 2003 sloten provincies, gemeenten en waterschappen samen met het Rijk het Nationaal Bestuursakkoord Water. Belangrijke aanleiding hiervoor was het rapport van de Commissie Waterbeheer 21^e eeuw (WB21). De overheden hebben toen gezamenlijk vastgesteld dat klimaatveranderingen, zeespiegelstijging, bodemdaling en verstedelijking nopen tot een nieuwe aanpak in het waterbeleid, en dat hiervoor afspraken over doelen en maatregelen nodig zijn om het watersysteem in 2015 op orde te brengen. Belangrijk uitgangspunt hierbij is de trits “vasthouden-bergen-afvoeren”. In 2007 worden de afspraken geactualiseerd op basis van een evaluatie van het lopende actieprogramma en de meest recente kennis. Dit geactualiseerde akkoord laat onder meer zien hoe de meest recente klimaatscenario's gebruikt zullen worden om de wateropgaven en de bijbehorende maatregelen beter in beeld te krijgen. Ook afspraken op het gebied van waterkwaliteit (Kaderrichtlijn Water) krijgen in dit 2007-akkoord nadrukkelijker een plaats dan in het 2003-akkoord (zie ook hoofdstuk 4).

Naast een vernieuwd Nationaal Bestuursakkoord Water, is in 2007 een Bestuursakkoord Waterketen afgesloten tussen Rijk, IPO, VNG, VEWIN en de Unie van Waterschappen. Het bestuursakkoord beoogt de doelmatigheid en transparantie in de waterketen (het geheel van drinkwaterbereiding, riolering en afvalwaterzuivering) te vergroten door middel van een regionale aanpak. Zo worden tevens stappen gezet om de verontreiniging van het oppervlaktewater te verminderen en regenwater waar mogelijk vast te houden in het gebied, in plaats van af te voeren via de riolering. Het bestuursakkoord heeft een looptijd tot en met 2011.

De wateroverlast in de bebouwde omgeving wil het kabinet tot een aanvaardbaar minimum terugbrengen door de acties uit te voeren die in het kader van de bestuursakkoorden zijn afgesproken tussen gemeenten, waterschappen, provincies en Rijk. Het betreft met name acties in het kader van de aanpassing van riool- en afvoersystemen, afkoppeling van regenwater, de inrichting van de openbare omgeving en de inrichting van waterberginggebieden. Vooral in de oude binnensteden is het lastig om water te bergen. Daarom moet bij de herstructurering van stadswijken gezocht worden naar innovatieve concepten om water te bergen. Dat kan ook bijdragen aan de leefbaarheid. Het kabinet vindt dat de maatregelen in de stedelijke omgeving ook in 2015 moeten zijn uitgevoerd. Een uitzondering is mogelijk voor kapitaalintensieve investeringen die (veel) goedkoper kunnen worden uitgevoerd wanneer aangesloten wordt bij bijvoorbeeld de vervangingscyclus van rioleringen en geplande grote ingrepen in de stedelijke omgeving.

Verzilting van oppervlaktewater en grondwater is in Nederland onlosmakelijk verbonden met de eeuwige strijd tegen het zoute water. Zout water dringt het land in door (zee)overstromingen, zoutindringing in zeearmen en rivieren, en kwel van zout grondwater. Maatregelen tegen droogte, zoals de inlaat van zoetwater en het beheer van sluizen, kunnen bijdragen aan de verdere verzilting van het oppervlakte- en grondwater in laaggelegen Nederland.

Droogte kan ook problemen veroorzaken voor de binnenvaart (geringe vaardiepte), energievoorziening en industrie (te weinig koelwater). Om in droge perioden de schade voor landbouw, natuur en drinkwaterwinning te beperken, zijn maatregelen nodig. Nog dit jaar komt het kabinet met een update van de droogtestudie uit 2005. Aan de hand van de resultaten wordt besloten of de zogenaamde verdringingsreeks aanpassing behoeft. Ook zal het onderzoek moeten uitwijzen of de meest recente klimaat-scenario's grootschalige maatregelen rechtvaardigen om gebieden van zoet water te blijven voorzien. Wellicht is dat in de toekomst niet meer zo vanzelfsprekend als het altijd geweest is.

Zout of brak water kent ook waardevolle aspecten: ontwikkeling van natuur, visserij en recreatie kunnen baat hebben bij zout water of open verbindingen naar de zee. Bovendien is verzilting voor de landbouw – en drinkwatersector een stimulans om met innovatieve ideeën aan het werk te gaan om de nadelen in voordelen te doen ombuigen. Voorbeelden hiervan zijn de innovatieve technieken om drinkwater uit zout oppervlaktewater te bereiden en de teelt van zouttolerante of zelfs zout-minnende gewassen. Waterbeheerders worden erdoor gestimuleerd verstandig met zoet water om te gaan en er in de trits *'vasthouden, bergen, afvoeren'* rekening mee te houden.

Het kabinet zal verkennen welke duurzame oplossingen voor de verziltingsproblemen mogelijk zijn.

Verdringingsreeks

De landelijke verdringingsreeks bepaalt hoe het beschikbare water in de door het Rijk beheerde wateren (hierna genoemd: rijkswater) wordt verdeeld in tijden van watertekort. De reeks is van toepassing voor alle gebieden waar rijkswater kan worden aangevoerd. Er zijn daarnaast een groot aantal gebieden waar geen rijkswater kan komen. Hier gelden regionale reeksen, die in het algemeen wel gebaseerd zullen zijn op de landelijke reeks.

CATEGORIE 1	CATEGORIE 2	CATEGORIE 3	CATEGORIE 4
Veiligheid en voorkomen van onomkeerbare schade	Nutsvoorzieningen	Kleinschalig hoogwaardig gebruik	Overige belangen (economische afweging, ook voor natuur)
1. stabiliteit van waterkeringen 2. klink en zetting (veen en hoogveen) 3. natuur (gebonden aan bodemgesteldheid)	1. drinkwatervoorziening 2. energievoorziening	– tijdelijk beregening – kapitaalintensieve gewassen – proceswater	– scheepvaart – landbouw – natuur (zolang geen onomkeerbare schade optreedt) – industrie – waterrecreatie – binnenvisserij

Binnen de categorieën 1 en 2 is sprake van een prioriteitsvolgorde. Binnen de categorieën 3 en 4 vindt onderlinge prioritering plaats op basis van minimalisatie van de economische en maatschappelijke schade.

Het kabinet is van mening dat partijen maatregelen voor wateroverlast en droogte zo veel mogelijk moeten combineren met maatregelen op andere terreinen zoals natuurbeheer, plattelandontwikkeling en stedelijke vernieuwing. Gebiedsontwikkeling geeft hierbij mogelijkheden voor een integrale en tevens kosteneffectieve aanpak, waarin maatwerk en betrokkenheid van lokale partijen centraal staan.

2.6. Impuls voor innovatie

Het kabinet maakt extra middelen vrij om innovatieve concepten voor de bescherming tegen overstromingen, wateroverlast en droogte te verkennen en in de praktijk te beproeven.

Het onderzoeksprogramma Kennis voor Klimaat neemt daarbij een belangrijke plaats in. Binnen dit programma wordt praktijkgericht onderzoek gedaan naar de gevolgen van klimaatverandering en de mogelijkheden om ons daaraan aan te passen.

Verder investeert het kabinet samen met kennisinstututen en regionale overheden, in een vernieuwd hoogwaardig voorspellings- en waarschuwingssysteem. Ook krijgen innovatieve manieren van dijkversterking en -monitoring ondersteuning vanuit het Rijk. Het is immers van levensbelang om een calamiteit vroegtijdig te zien aankomen en potentiële overstromingsrisico's goed te kennen. Dat vereist goede prognoses en een betrouwbaar beeld van de zwakste onderdelen in rivier- en kustverdediging.

Het kabinet zal verder een grootschalige proef doen naar de benuttingsmogelijkheden van de natuurlijke zandstroom voor de Zuid-Hollandse kust voor aanwas en ophoging van strand en duin ('zandmotor'). Daarmee wordt voortgebouwd op het inzicht uit het verleden dat landaanwinning en waterveiligheid goed te combineren zijn.

Belangrijk is ook om te verkennen hoe innovatief bouwen in laaggelegen gebieden in de toekomst moet worden vormgegeven. Hoe ver gaan de mogelijkheden voor drijvende woningen of andere nieuwe concepten van aangepast bouwen? In buitendijkse gebieden worden daar nu de eerste ervaringen mee opgedaan.

De stuurgroep Deltatechnologie – bestaande uit vertegenwoordigers van bedrijven, kennisinstellingen en overheden – zal deze en andere delta-innovaties bundelen en de uitwerking ervan prioriteren.

In hoofdstuk 3 wordt gedetailleerder ingegaan op het belang van innovatie voor de Nederlandse economie in het algemeen en voor de watersector in het bijzonder.

ICOON

De toekomst van het IJsselmeergebied

In het IJsselmeergebied komen bijna alle actuele klimaatvraagstukken samen. Het gebied vervult een cruciale functie voor de veiligheid (bescherming tegen zee en afvoer van rivierwater), voor de zoetwatervoorziening van een groot deel van Nederland, voor de trekvogels, de visserij en voor recreatie en toerisme. De ruimte van het meer wordt bovendien geclaimd voor de bouw van woningen, terwijl de ecologische kwaliteit van het meer onvoldoende is. De aanpak van het IJsselmeergebied vervult daarom een spilfunctie in de vraag hoe we het beste kunnen anticiperen op de klimaatverandering.

een nieuw beleidskader voor de ontwikkeling van het IJsselmeergebied

Beschrijving

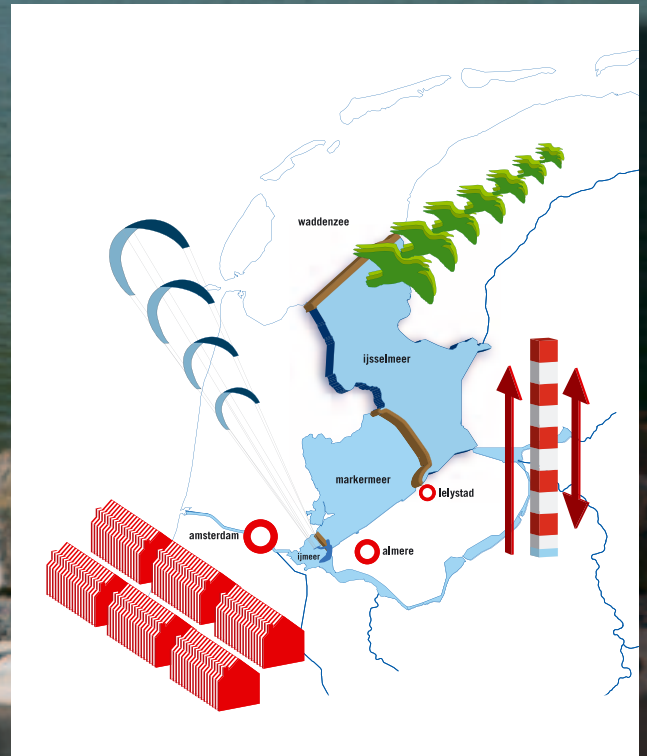
Met de aanleg van de Afsluitdijk – in 2007 is dat precies 75 jaar geleden – is de Zuiderzee veranderd in IJsselmeer. Op de zeebodem werden polders aangelegd. In die 75 jaar is het IJsselmeer met het Marker- en IJmeer het zoetwaterhart van Nederland geworden. Het IJsselmeer, gevoed door de Rijn/IJssel, is een belangrijke bron van zoetwater voor landbouw en drinkwatervoorziening. Naast 'zoetwaterbassin' is het IJsselmeer ook foerageergebied voor vele vogelsoorten en een recreatiegebied bij uitstek.

Maar het Markermeer kraakt in zijn voegen. Met de huidige slechte toestand van het Markermeer, het ontbreken van geleidelijke land-waterovergangen, slechte verbindingen tussen watersystemen en een gebrek aan peildynamiek en natuurlijker verloop over de seizoenen heen is het IJsselmeergebied als geheel kwetsbaarder geworden. Door verschillende oorzaken is er sprake van een lagere visstand en staat het ecosysteem onder druk. Ten slotte vormt intensivering van ruimtegebruik (o.a. waterrecreatie) in toenemende mate een bedreiging voor de rust en ruimte en de daaraan verbonden natuurwaarden.

Ook moet het IJsselmeer steeds grotere hoeveelheden rivierwater uit de IJssel opvangen. Het spuien van water naar de Waddenzee wordt door de stijgende zeespiegelstijging steeds moeilijker en zal uiteindelijk onmogelijk zijn als er geen aanpassingsmaatregelen worden getroffen. Een eventuele stijging van het waterpeil heeft verstrekende gevolgen voor de ruimtelijke ontwikkeling van het gebied. Daarmee heeft een besluit over het waterpeil van het merengebied een sturende werking op de toekomstige inrichting van de ruimte.

In het document "Een ander IJsselmeergebied, een ander beleid" hebben de ministeries van VenW, VROM en LNV verkend welke oplossingen denkbaar zijn, ook buiten de bestaande beleidskaders. De staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat heeft dit document aangeboden aan de betrokken bestuurders in het IJsselmeergebied.

In 2008 zullen de drie ministeries met een voorstel voor een nieuw beleidskader voor het IJsselmeergebied komen. Het kabinet zal daarna een formeel besluit nemen over de manier waarop en de richting waarin het IJsselmeergebied verder ontwikkeld zal worden. In de te kiezen aanpak zullen de opgaven voor de lange termijn leidend zijn voor de korte en middellange termijn. Het kabinet zal daarom kijken naar de gewenste situatie in 2050 en tegelijk rekening houden met de verwachte ontwikkelingen rond het jaar 2100.

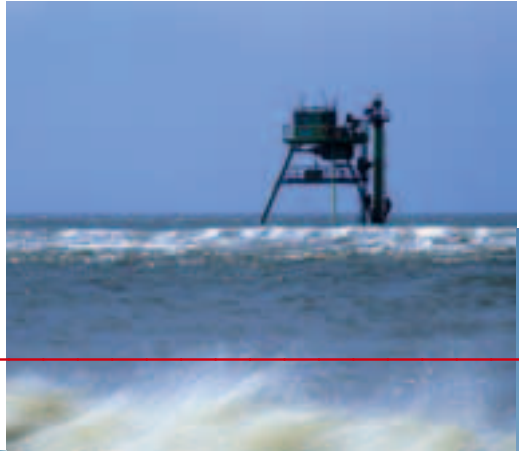
Activiteiten

- Nationaal Waterplan, inclusief een keuze voor de lange termijn strategie voor kust en rivieren
- Vaststelling uitgangspunten voor een klimaatbestendige inrichting van Nederland (klimaatbestendig afwegingskader voor ruimtelijke investeringen)
- Deltacommissie voor de kust
- Uitvoering Hoogwaterbeschermingsprogramma (inclusief zwakke schakels)
- Toepassing 'zandmotor'
- Uitvoering Programma's Maaswerken en Ruimte voor de Rivier
- Uitvoering EU Hoogwaterrichtlijn
- Actualisering Nationaal Bestuursakkoord Water
- Update van de droogtestudie
- Verkenning verziltingsproblematiek en mogelijke oplossingsrichtingen
- Vergroten effectiviteit Watertoets
- Actualisering waterveiligheid in Nota Waterveiligheid 21-ste eeuw
- Beleidskader IJsselmeer
- Innovatieprojecten klimaatbestendig Nederland

hoofdstuk 3

MET WATER EEN STERKERE ECONOMIE

De Nederlandse watersector levert een belangrijke bijdrage aan de economie

VISIE

Water is voor Nederland altijd een bron van inspiratie, creativiteit en economische voorspoed geweest. Als we die kracht kunnen blijven aanspreken, ontstaan er volop kansen om via het waterbeheer te werken aan een sterke en duurzame economie. Door investeringen in waterbeheer als vliegwiel te gebruiken om de kwaliteit, toegankelijkheid en inrichting van gebieden aan te pakken, krijgt de verduurzaming van Nederland snelheid en richting.

Om dat te bereiken, is het onder meer belangrijk dat overheden en marktpartijen in toenemende mate gaan samenwerken in het waterbeheer. Een betere verdeling tussen kansen en risico's in publiek-private allianties leidt tot een groter oplossend vermogen om Nederland klaar te maken voor de toekomst. Dat maakt ons land niet alleen aantrekkelijk voor onszelf, maar ook voor buitenlandse investeerders. Daarnaast kan de Nederlandse watersector, die internationaal al toonaangevend is, een nog grotere bijdrage aan onze economie gaan leveren.

3.1. Winst uit functiecombinaties

Water is van oudsher een dragend element van onze economie. Nederland ligt direct aan zee en aan de monding van vier grote, bevaarbare rivieren. Dankzij die unieke geografische positie, heeft ons land een vooraanstaande positie verworven in handel en industrie. Daarnaast beschikt Nederland over een veelzijdige land- en tuinbouw en een gevarieerde industriële sector. De diversiteit in deze sectoren rust mede op een op maat gesneden beheer van het water. Een andere belangrijke en tevens sterk groeiende bedrijfstak, is de recreatiesector. Hier speelt het water een belangrijke rol als bron van vermaak en ontspanning.

Het waterbeheer bedient nog veel meer sectoren. Visserij, energieproductie en drinkwaterwinning bijvoorbeeld. Maar in een land dat zo intensief met water leeft, kunnen ook problemen ontstaan. Deze economische functies van water kunnen concurreren met andere doelstellingen van het waterbeheer en met elkaar. Er ontstaan verdringingsproblemen als er te veel of juist te weinig water is (*zie hoofdstuk 2 voor een beschrijving van de zogeheten verdringingsreeks*). Daar komt bij dat de verschillende economische functies in balans moeten zijn met het streven naar bescherming en verbetering van de ecologische kwaliteit van watersystemen.

Deze spanningen worden groter als de economie verder groeit en als klimaatverandering meer ruimte voor het water vraagt. Deze vorm van schaarste dwingt ons in de toekomst de mogelijkheden naar functiecombinaties te verkennen en de kansen die zich voordoen ook daadwerkelijk te verzilveren. En die kansen zijn er volop. De investeringen die we doen om ons te beschermen tegen overstromingen en wateroverlast en ten behoeve van schoon water, kunnen als vliegwiel dienen voor andere opgaven of initiatieven zoals de versterking van de kwaliteit van het landschap.

Het kabinet ziet kansen in het verder ontwikkelen van een thuismarkt voor water- en deltatechnologie. Dat versterkt niet alleen de nationale economie maar is ook van groot belang voor een gezonde exportpositie. In het verstevigen van de exportpositie van Nederland vervult het Nederlands Water Partnership een katalyserende rol. Het NWP is een publiek-private netwerkorganisatie die opereert als onafhankelijk coördinatie- en informatiepunt voor de

Ideën energiewinning Afsluitdijk (Alkyon)

Nederlandse watersector. Deelnemers aan het NWP zijn overheden, kennisinstellingen, bedrijven en maatschappelijke instellingen. Het NWP biedt mede door de samenwerking een effectief platform om samen met andere betrokkenen 'werk met werk te maken' en innovaties tot ontwikkeling te brengen. Dat krijgt onder meer vorm in publiek-private allianties. In de komende jaren wordt dit 'werk met werk maken' met inbreng van het Rijk concreet ingevuld bij onder meer de renovatieplannen van de Afsluitdijk. Hiermee wil het kabinet laten zien hoeveel synergievoordelen te boeken zijn door watermaatregelen te verbinden met maatregelen voor het oplossen van andere maatschappelijke vraagstukken. (Zie kader 'Meer doen met de Afsluitdijk').

Omdat innovatie en synergiemaatregelen voor bepaalde economische sectoren kansrijk worden geacht, krijgen deze sectoren extra aandacht. Het gaat daarbij om energie, recreatie en binnenvaart.

Energie

Het kabinet wil dat Nederland meer duurzame energie opwekt. Ook hier biedt water kansen. De Noordzee – voor het Nederlandse deel volledig in beheer bij het Rijk – is bijvoorbeeld van belang voor de ontwikkeling van windenergie en daarmee voor de verwezenlijking in 2020 van de kabinetsdoelstellingen voor duurzame energie. Bedrijven en kennisinstellingen hebben inmiddels innovatieve methoden ontwikkeld voor het winnen van

energie uit water, door gebruik te maken van waterstroming, het getij, golfslag, warmte-/koudeonttrekking en zoetzout overgangen. Veel projecten zitten in de verkenningfase. Nu komt het erop aan dat Nederland demonstratieprojecten uitvoert. De Rijksoverheid zal zelf bij grote infrastructurele projecten de mogelijkheden onderzoeken om energiewinning uit water mee te koppelen. Daarnaast zal de overheid optreden als facilitator bij proeven met energiewinning uit water.

Recreatie

Het kabinet wil de mogelijkheden voor recreatie in Nederland versterken. Water speelt daarbij een belangrijke rol, zowel voor de vrijetijdsbesteding van 16 miljoen Nederlanders als voor het versterken van de economie. Een nadere verkenning naar de recreatieve mogelijkheden van water is belangrijk omdat het maatschappelijke en economische belang van waterrecreatie inmiddels dat van de beroepsscheepvaart evenaart. Recreatie kan een functie vervullen als economische drager van waterrijke gebieden, waarbij investeringen van de recreatiesector tevens de ruimtelijke kwaliteit ten goede kunnen komen. Vooral voor de grote groep wandelaars, fietsers en sportvissers is het belangrijk dat oeverpaden langs beken, kanalen en rivieren vrij toegankelijk zijn. Dat is inmiddels het geval voor de gebieden die bij Rijkswaterstaat in beheer zijn. In sommige gevallen worden om veiligheidsredenen aan het gebruik grenzen gesteld en paden afgesloten. Oeverpaden die geen functie meer vervullen worden niet

meer actief onderhouden door het Rijk, maar lokale initiatieven voor onderhoud of verbetering van het recreatief gebruik zullen worden ondersteund. Het kabinet verwacht van de waterschappen dat ook zij de oevers die zij in beheer hebben zoveel mogelijk voor recreatief medegebruik openstellen. Een zorgpunt is de mogelijke barrièrewerking van spoorlijnen, wegen en waterlopen in recreatieve routes. Het is van belang dat alle overheden daar zo mogelijk oplossingen een kans bieden.

Binnenvaart

De binnenvaart blijft een belangrijke economische sector en is bij uitstek geschikt om te worden ingezet als een in potentie milieuvriendelijke vorm van vervoer. Het kabinet geeft samen met regionale overheden een impuls aan de verbetering van de toegang tot binnenhavens. Daarnaast investeert het kabinet in een betere benutting van de vaarwegen (door beroeps- en toervaart) en een betere bediening van sluisen en bruggen. Zo neemt de capaciteit van het vaarwegennet toe en kunnen verladers en andere gebruikers hun transporten beter plannen. Om de efficiëntie en de milieuprestaties - zoals vermindering van CO₂-uitstoot en terugdringing van verontreinigend afval en gebruik van schadelijke lakken en coatings - van de binnenvaart nog verder te verbeteren, zullen innovaties worden gestimuleerd. Ook personenvervoer over water kan in bepaalde gebieden uitgroeien tot een aantrekkelijk en milieuvriendelijk alternatief voor vervoer over land.

ICOON

Méér doen met de Afsluitdijk

De Afsluitdijk moet worden opgeknapt om ook in de toekomst voldoende veiligheid te bieden. Daar is hoe dan ook veel geld mee gemoeid. Maar tegenover deze kosten kunnen ook nieuwe economische of maatschappelijke opbrengsten staan. Daarom wil het kabinet verkennen welke andere initiatieven en plannen met de renovatie te combineren zijn.

De Afsluitdijk dateert van 1932. De dijk heeft een cultuurhistorische waarde en een sterke belevingswaarde. In de geschiedenis van Nederland en in de identiteit van het IJsselmeergebied speelt de dijk een belangrijke rol. De beleving van de robuuste, rechtlijnige dijk tussen IJsselmeer en Waddenzee, in combinatie met de ontstaansgeschiedenis van de Afsluitdijk, is bijzonder voor bezoekers uit binnen- en buitenland. De dijk is dan ook uitgegroeid tot een wereldberoemde toeristische attractie.

Na 75 jaar is de Afsluitdijk toe aan een flinke opknapbeurt. Bij de toetsing aan de norm voor waterveiligheid in 2006 is gebleken dat verbeteringen nodig zijn om het achterland ook op lange termijn veilig te houden. We hanteren tegenwoordig strengere normen dan toen de dijk werd ontworpen. We moeten bovendien anticiperen op een stijgende zeespiegel en grotere rivierafvoeren van IJssel en Vecht. Het wordt door zeespiegelstijging en grotere pieken in de rivierafvoeren, steeds moeilijker om voldoende water uit het IJsselmeer te spuien in de Waddenzee en het waterpeil te handhaven. De dijk moet dus niet alleen hoog en sterk genoeg zijn om in de meest extreme omstandigheden de zee te weerstaan, ze moet ook overtollig IJsselmeerwater adequaat kunnen spuien als de rivieren extreme hoeveelheden water aanvoeren.

Het Rijk wil kijken in hoeverre die opknapbeurt te combineren is met andere initiatieven, plannen of wensen. De veiligheid blijft voorop staan, maar er zijn veel creatieve ideeën om méér met de Afsluitdijk te doen. Voorbeelden zijn duurzame energiewinning (uit bijvoorbeeld zoetzout-overgangen en stroming), transport over land en water, recreatieve ontwikkelingen, natuurontwikkeling, visserij en wonen.

Het combineren van functies rondom de Afsluitdijk kan ook belangrijk zijn voor de exportpositie van Nederland als innovaties daar in praktijkomstandigheden getest kunnen worden.

Het Rijk gaat samen met provincies, gemeenten, waterschappen en het bedrijfsleven verkennen wat er mogelijk is. Uiterlijk in 2010 zal het kabinet een voorstel doen over de aanpak van de Afsluitdijk, zodat vanaf 2011 de uitvoeringswerkzaamheden kunnen starten.

3.2. Een aantrekkelijk vestigingsklimaat

Het kabinet wil dat Nederland aantrekkelijk blijft als vestigingsplaats voor bedrijven. De basisvoorwaarde is dat een klimaatbestendig Nederland ook in de toekomst de best beschermde delta ter wereld blijft. Het belang daarvan is groot: maar liefst 70 procent van ons bruto nationaal product wordt inmiddels onder zeespiegelniveau verdiend.

De aanwezigheid van water heeft een grote aantrekkingskracht op sectoren als de scheepsbouw en de watergebruikende industrieën, zoals de chemische industrie en de voedingsmiddelen- en papierindustrie. Daarnaast heeft Nederland een uitstekende reputatie op het gebied van baggeren en offshore-activiteiten. We hebben een deel van onze economische ontwikkeling dus rechtstreeks te danken aan de aanwezigheid van water.

Er is nog een aantrekkelijk aspect van water dat doorwerkt in de economische positie van ons land: water maakt stad en land mooi, rijk en natuurlijk. Buitenlandse bezoekers waarderen dat en kiezen mede daarom voor een bezoek aan Nederland. De aantrekkelijkheid van ons landschap – ook vanuit de stedelijke gebieden op korte reisafstand bereikbaar – weegt ook mee in beslissingen van ondernemers om hier al dan niet een vestiging te openen. Het personeel dat hier komt werken vraagt immers om goede, aantrekkelijke omstandigheden voor henzelf en familieleden. Naast de educatieve en sociaal-maatschappelijke infrastructuur is de kwaliteit van de fysieke leefomgeving daarin een factor van betekenis.

Nu duidelijk wordt hoeveel extra ruimte nodig is voor water, ziet het kabinet daarin een kans om inrichters van steden en landschappen uit te dagen om grote waterpartijen creatief te benutten ten behoeve van beleving en gebruik. Het NIROV-programma 'Nederland Waterland XXL' – dat mede vanuit het ministerie van Verkeer en Waterstaat en andere waterpartners wordt gefinancierd – vervult in dit opzicht een waardevolle brugfunctie tussen watermanagers en ontwerpers. Het kabinet zal bovendien het lopende project 'Ruimtelijk ontwerpen met water' binnen het architectuurprogramma Ruimte en Cultuur voortzetten. In 2008 zal het kabinet zijn ambities concretiseren in een nota over 'ontwerp kwaliteit' én zal het de Rijksverantwoordelijkheid voor 'landschapsontwikkeling met kwaliteit' (inclusief water) uitwerken in de Agenda Landschap.

Het kabinet doet een beroep op regionale en lokale overheden om in het eigen beheergebied de verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van het landschap goed vorm te geven. Waterschappen en Rijkswaterstaat hebben als waterbeheerders niet alleen een verantwoordelijkheid voor droge voeten en schoon water maar ook voor de kwaliteit van de leefomgeving. Bovendien vervullen zij ook een voorbeeldfunctie. Het kabinet zal bij grote infrastructurele maatregelen dan ook zijn verantwoordelijkheid nemen door expliciet aandacht te besteden aan het behoud en de versterking van de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit. De esthetische kwaliteit van waterstaatkundige werken – zoals dijken, stuwen en gemalen – draagt immers sterk bij aan de kwaliteit van de omgeving en aan de belevingswaarde van een gebied. Het kabinet vindt het van belang dat de ruimtelijke kwaliteit wordt vergroot en

ziet dan ook mogelijkheden om waterstaatkundige werken mede voor dit doel in te zetten. Een voorbeeld hoe dat kan is de planontwikkeling rond de zwakke schakels in de kustverdediging.

3.3. Waterkennis ontwikkelen, exporteren en profileren

De overheid is in het waterbeheer de belangrijkste financier en opdrachtgever van concrete uitvoeringsprojecten. Naast de innovatieprogramma's die in het waterbeheer worden ontwikkeld, kunnen Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen ook in hun rol als opdrachtgever van publieke werken de innovatiekracht van Nederland versterken. Het kabinet wil daar extra aandacht voor. Nederland zal zich als een thuismarkt verder moeten ontwikkelen, zodat bedrijven kunnen bewijzen dat nieuwe – in de wereld nog onbekende – concepten daadwerkelijk toepasbaar zijn. Overigens profiteert de Nederlandse samenleving vanzelfsprekend ook van toepassing van deze concepten. Dat is mede van belang voor de exportpositie van de watersector. Die positie staat onder druk. De Nederlandse sector heeft grote moeite haar wereldwijde marktaandeel vast te houden en uit te breiden. Om onze reputatie in de wereld hoog te houden, ontwikkelt het kabinet een internationaal marketingprogramma. Naast innovatieve concepten krijgen ook bestaande wateractiviteiten waar Nederland in de wereld om bekend is geworden – zoals het uitvoeren van grootschalige landaanwinning- en baggerwerken – nadrukkelijk een plaats in het marketingprogramma.

water speelt een belangrijke rol voor de recreatie

Innovatie in het waterbeheer is nodig om de kosten van de wateropgave in Nederland zoveel mogelijk in de hand te houden. Dat niet alleen: zonder innovaties halen we de gestelde doelen niet. Water is daarom één van de drie thema's van het rijksbrede Innovatieplatform. Dit platform werkt aan de ontwikkeling van een breed (maatschappelijk) innovatieprogramma water. Specifiek voor het waterbeheer wordt gewerkt aan een Innovatieprogramma Deltatechnologie, onder regie van de Stuurgroep Deltatechnologie.

Alle innovatie-initiatieven die ontwikkeld worden, zullen mede worden beoordeeld op hun exportpotentie. De belangrijkste krijgen een plaats in het internationale marketingprogramma.

Activiteiten

- Plan voor integrale aanpak van de Afsluitdijk, inclusief functiecombinaties
- Verkenning Waterrecreatie
- Marketingprogramma 'Nederland innovatief deltaland' (werktitel)
- Stimulering van innovatief aanbesteden door Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen.
- Ambitienotitie 'Ontwerp kwaliteit'
- Agenda Landschap

Innovatienetwerken

Binnen de netwerken Deltatechnologie en Watertechnologie werken publieke en private partijen samen aan het genereren van nieuwe ideeën voor research & development en aan het versterken van de Nederlandse positie op de internationale watermarkt. Zowel vraag- als aanbodzijde van technologie zijn in de netwerken bij elkaar gebracht. Beide netwerken worden gefaciliteerd door het Netherlands Water Partnership.

- Het **Netwerk Deltatechnologie** streeft naar een duurzaam watersysteem tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten binnen Nederland. Deltares is het nieuwe topinstituut voor deltatechnologie en één van de hoofdrolspelers in dit netwerk. Hierin zijn de krachten van verschillende Nederlandse organisaties (zoals GeoDelft, het Waterloopkundig Laboratorium, Rijkswaterstaat en TNO) gebundeld tot een kennisorganisatie van wereldformaat.
- Het **Netwerk Watertechnologie** richt zich op de drink-, proces- en afvalwatersector en de samenhang daarvan met het natuurlijke systeem.

Het Netwerk Watertechnologie heeft in 2006 het Innovatieprogramma Watertechnologie ontwikkeld. De doelen zijn:

- uitbouw van de export van Nederlandse watertechnologie
- verbeteren van de leefomgeving in Nederland (onder meer via de Europese Kaderrichtlijn Water) en
- bijdragen aan het halen van de Millennium Development Goals van de Verenigde Naties.

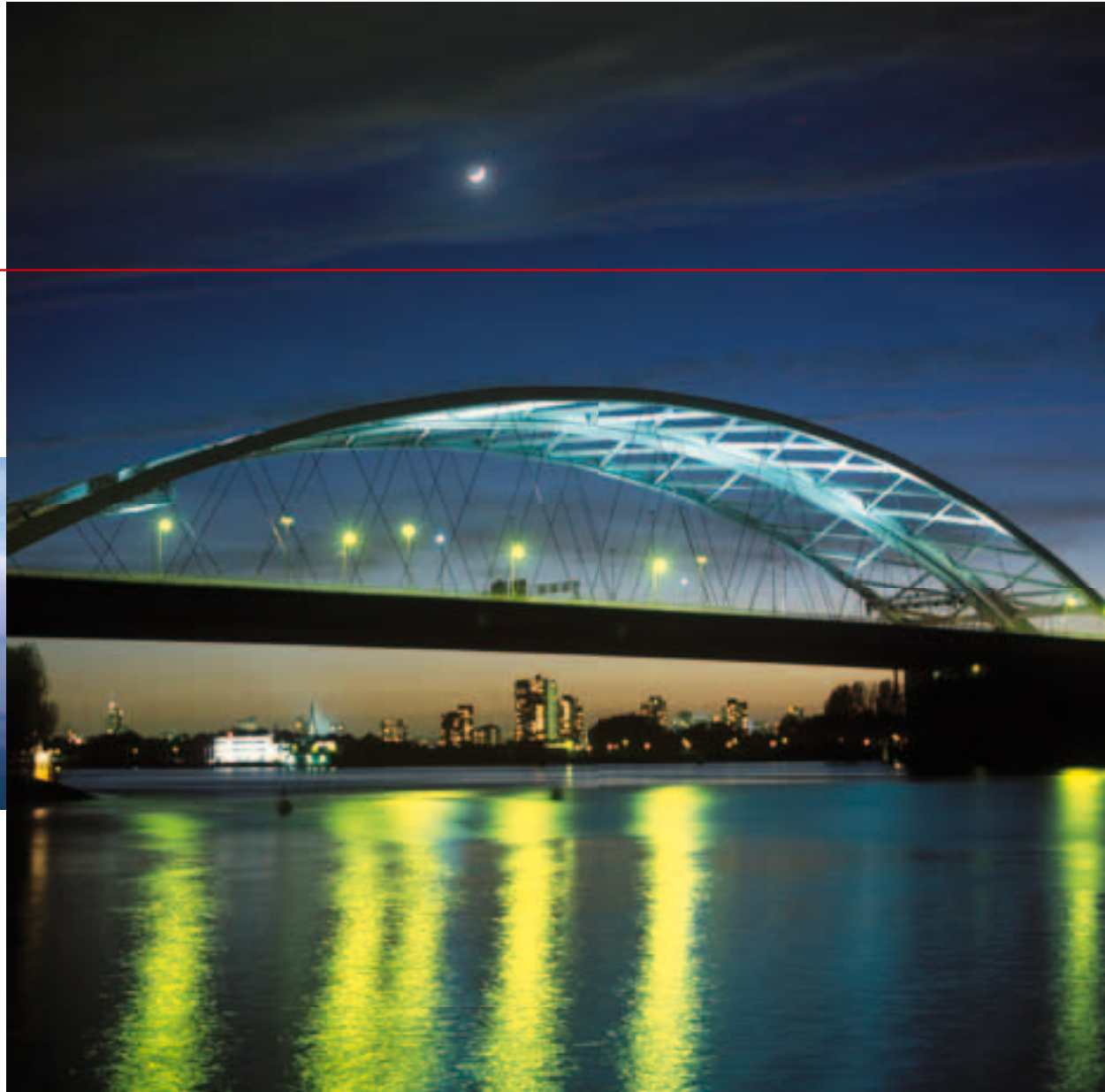
In 2007 vindt de opening plaats van het Top Technologisch Instituut Watertechnologie in Leeuwarden.

Binnen deze netwerken zullen samenwerkingsprogramma's van bedrijfsleven en overheden producten, diensten en methoden opleveren waardoor in Nederland het waterbeheer betaalbaar en haalbaar kan blijven. Ook andere landen in deltagebieden kunnen hier veel baat bij hebben. Nederland zal de kansrijke innovaties op de markt zetten via het programma Partners voor Water (*zie verder hoofdstuk 5*), met steun in de rug van een nieuw internationaal marketingprogramma dat Nederland wereldwijd als sterk deltalend zal profileren.

hoofdstuk 4

NEDERLANDERS LEVEN DUURZAAM MET WATER

VISIE

Respect voor mens, dier en natuur is één van de leidende beginselen van verantwoord bestuur. Vanuit dat perspectief is het zetten van stappen op weg naar een duurzame samenleving geen keuze maar een evidente opdracht. Duurzame ontwikkeling in Nederland kan niet zonder duurzaam waterbeheer. En dat belang zal verder toenemen. Er moet worden gezocht naar een aanvaardbare balans en harmonie tussen “people, planet en profit”. De milieukwaliteit van onze leefomgeving moet alleen daarom al fors omhoog. Daar is nieuwe creativiteit en een intensieve samenwerking voor nodig tussen alle partijen en sectoren die een deel van de oplossing in handen hebben. Voor een duurzaam waterbeheer betekent dit dat maatregelen tegen overstromingen, maatregelen om wateroverlast en -vervuiling te voorkomen én maatregelen om natuurwaarden te verbeteren, efficiënt en effectief gecombineerd worden. Water houdt zich niet aan bestuurlijke grenzen en vraagt daarom ook om regionale, nationale en internationale samenwerking. Het kabinet wil dan ook investeren in de relaties met andere landen, in het bijzonder met de landen waarmee Nederland het beheer van rivieren en zeeën deelt.

4.1. Schoon water, natuur en landschap

Water bepaalt in Nederland niet alleen in grote mate het karakteristieke landschappelijke beeld, onze wateren zijn ook van (mondiaal) belang voor het behoud van biodiversiteit. In Europees verband is Nederland onder meer verantwoordelijk voor het handhaven van voldoende foerageer-, rust- en broedgebieden voor watergebonden (trek)vogels. De kwaliteit van het water is verder van groot belang voor onze volksgezondheid bij de productie van drinkwater, bij het gebruik van oppervlaktewater als zwemwater en bij de voedselproductie door de landbouw.

De waterkwaliteit is nog niet op het gewenste niveau, hoewel er de afgelopen jaren veel vooruitgang is geboekt. Door hier verder aan te werken zal niet alleen de waterkwaliteit zelf omhoog gaan, maar ook de kwaliteit van natuur, landschap en leefomgeving verbeteren. De voorwaarden voor recreatie, drinkwatervoorziening en een duurzame landbouw hebben ook een kwaliteitsimpuls nodig. Water is één van de sleutelgebieden voor het bereiken van deze doelen, die in hun onderlinge samenhang bouwstenen zijn voor de duurzame ontwikkeling van de leefomgeving. Overheden en andere belanghebbenden moeten daarom voortdurend afgewogen keuzes maken om de drie dimensies van duurzaamheid – ‘people, planet, profit’ – evenwichtig tot ontwikkeling te brengen.

4.2. Europa en waterkwaliteit

In Europese regelgeving hebben de lidstaten vastgelegd dat de Europese wateren schoner en natuurlijker zullen worden en dat de biodiversiteit zal worden gewaarborgd of verbeterd. Met name de Kaderrichtlijn Water, De Kaderrichtlijn Mariene Strategie, de Vogel- en Habitatrichtlijnen (Natura 2000-doelstellingen) en de Drink- en Zwemwaterrichtlijn zijn voor het waterbeheer van belang. Vooral de Europese Kaderrichtlijn Water en de Europese Mariene Strategie bevatten ambitieuze doelen voor onze rivieren en zeeën. Deze verlangen van Nederland een integrale en innovatieve aanpak die alleen door intensieve samenwerking tot stand kan komen. Voor de implementatie van de richtlijnen is afstemming in de uitvoering van groot belang.

Notie van staatssecretaris Huizinga bij een werkbezoek in Friesland en Salland in het kader van de 100 dagen dialoog van het kabinet met de samenleving: “het gevoel leeft bij boeren en landschapsbeheerders dat de KRW ook enorme kansen biedt voor verbetering van het landschap”.

Samenwerking in stroomgebieden

De Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) is op 22 december 2000 officieel van kracht geworden. De richtlijn beoogt, uitgaande van een stroomgebiedsbenadering, het oppervlaktewater te beschermen en te verbeteren en het duurzaam gebruik van water en grondwater te bevorderen. De doelstellingen moeten op 22 december 2015 zijn bereikt. Onder bepaalde voorwaarden biedt de Europese richtlijn de ruimte om de termijn tot 2015 met maximaal twee periodes van zes jaar te verlengen. De uiterste datum komt daarmee op 2027. Nu al is duidelijk dat Nederland voor een aantal hardnekkige problemen die extra tijd inderdaad nodig heeft. Om de doelen te realiseren zijn vanuit Europa verschillende instrumenten aangereikt, zoals de stroomgebiedsbeheersplannen, grensoverschrijdende monitoringverplichtingen en economische analyses. De eerste stroomgebiedbeheersplannen moeten in 2009 klaar zijn en de maatregelen bevatten die Rijk, provincies, waterschappen en gemeenten gaan inzetten. Voor de inspanningen in Nederland zullen alle betrokken overheden samen op stroomgebiedsniveau vooral op kosteneffectiviteit van maatregelen moeten studeren om mede op basis daarvan te kunnen prioriteren. Mogelijk kan daarna een bijstelling van doelstellingen worden onderbouwd, als daar aanleiding voor is. Neerslagpatronen en temperatuur hebben invloed op onder meer het zuurstofgehalte, concentraties van vervuulende stoffen en algenbloei. Hierdoor zal de klimaatverandering ook van invloed zijn op de effectiviteit van waterkwaliteits-

maatregelen. Kennis van de effecten van klimaatverandering op de waterkwaliteit zal dus ook een rol moeten spelen bij de inhoud en selectie van maatregelen.

Het is hoe dan ook van het grootste belang, dat onze bovenstroomse rivierbeheerders ook op tijd voldoende effecten bereiken met hun kwaliteitsmaatregelen. Anders lukt het ook niet om de kwaliteit van het water in Nederland op het juiste niveau te krijgen. Het kabinet zal daarom in het multilaterale overleg over het beheer van onze rivieren en de zee, de bestrijding van waterverontreiniging blijven bepleiten.

Maatschappelijke baten

De maatregelen die zullen moeten worden genomen voor de implementatie van de KRW vragen een substantiële financiële inspanning. Tegenover deze kosten staan ook baten.

De meeste baten van de KRW voor de burger en bedrijfsleven hebben betrekking op de kwaliteit van de woon- en leefomgeving. Er zijn gunstige effecten te verwachten voor natuur, milieu, wonen en recreatie, de productie van hoge kwaliteit drinkwater en de beschikbaarheid van veilig en helder zwemwater. Een belangrijk voordeel is verder dat een goed KRW-maatregelenpakket schade en bijbehorende kosten kan voorkomen als gevolg van waterverontreiniging, zoals bij de bestrijding van verzuring, vermisting en verdroging.

Ook het vestigingsklimaat voor bedrijven verbetert door het uitvoeren van maatregelen voor de Kaderrichtlijn Water. Bepaalde sectoren zullen direct profiteren van schoon water, zoals de waterrecreatie, de landbouw, de sportvisserij, de drinkwaterproductie en de waterverwerkende industrieën.

ICOON

De kwaliteit van de Zuidwestelijke Delta

De veiligheid in de Zuidwestelijke Delta wordt gecombineerd met de duurzaamheidsambities inclusief de waterkwaliteit en de economische ontwikkelingen in het gebied. In de Zuidwestelijke Delta komen alle opgaven samen en vergt daarom een aanpak die bij uitstek een voorbeeld moet zijn van integraal waterbeheer.

Beschrijving

De Zuidwestelijke Delta is het Nederlandse deltagebied pur sang. Na de watersnoodramp in 1953 zijn de meeste zeearmen afgesloten door keringen, dammen en sluisen. Het getij is sterk afgenomen of geheel verdwenen. De bescherming tegen overstromingen is sterk verbeterd, maar we hebben inmiddels geleerd dat het tegelijk negatieve effecten kan hebben ten aanzien van andere aspecten van het waterbeheer.

Zo zijn in de loop der tijd waardevolle zogeheten 'intergetijdengebieden' verdwenen. Voedingsstoffen uit de rivieren hebben zich opgehoopt in de delta en veroorzaken daar problemen met de waterkwaliteit. De ecologische waarden gaan achteruit. Een voorbeeld is het Volkerak-Zoommeer, waar ieder jaar grote problemen optreden door algenbloei. Stankoverlast, vis- en vogelsterfte en zwemverboden zijn het gevolg. Het water is uitgerekend in de zomer onbruikbaar voor landbouw en recreatie.

De problemen gaan iedereen in de regio aan. Een oplossing is alleen haalbaar met een gezamenlijke en integrale aanpak.

De drie Deltaprovincies Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant hebben in 2006 hun ambities verwoord in de 'Kracht van de Delta, een agenda voor een Deltaprogramma'.

Het kabinet stelt als doel dat de veiligheid in de regio ook bij grotere rivierafvoeren en een hogere zeespiegel op niveau blijft, de waterkwaliteit verbetert, voorwaarden voor verbetering van ecologische waarden ontstaan en gewenste ontwikkelingen van recreatie, natuur, wonen, havenontwikkeling en scheepvaart de ruimte krijgen.

De provincies en het Rijk, partners in de Deltaraad, zetten deze ambities om in een uitvoeringsprogramma: het Deltaprogramma. In deze kabinetsperiode verkennen Rijk en regio diverse maatregelen, bijvoorbeeld delen van de afgesloten zeearmen weer zout maken, de getijdenwerking herstellen, natuurlijke overgangen tussen land en water creëren en de doorspoeling verbeteren. Kiezen voor gedeeltelijk herstel van de getijdenwerking, heeft consequenties voor de drink- en landbouwwatervoorziening. Maar ook zonder zo'n maatregel komen deze waterfuncties onder druk te staan, als gevolg van de stijgende zeespiegel en de geringe aanvoer van zoet rivierwater in droge zomers.

4.3. Impuls voor het combineren van maatregelen en innovaties

De Europese doelen voor waterkwaliteit en biodiversiteit vergen nog forse investeringen. Bij de bestrijding van waterverontreiniging is het 'laaghangend fruit' inmiddels geplukt en de uitvoering van bestaand beleid vergt nog de nodige tijd. De daarop volgende stappen vereisen innovatieve oplossingen. We moeten daarin nu investeren om op de lange termijn resultaten te kunnen boeken. Het is van belang om te zoeken naar synergie met maatregelen die genomen worden om andere doelen te bereiken. Zo kunnen kosten worden bespaard.

Het kabinet heeft middelen gereserveerd om innovatie en synergie een impuls te geven. Hierbij ligt het initiatief bij de regionale waterbeheerders om in hun beheergebieden naar vergroting van effecten van hun beheerinzet te zoeken. De belangrijkste uitdaging is om de maatregelen die op verschillende doelen zijn gericht, slim te combineren – met name als belangen in het geding zijn die verder gaan dan het beheergebied van een waterschap, provincie of gemeente. De rijksmiddelen voor synergie zijn met name hiervoor bedoeld. Door synergie te zoeken zal de uitvoering van regionale projecten niet alleen de waterkwaliteit verbeteren maar tegelijk ten goede komen aan andere beheersdoelen. Te denken valt aan de bescherming tegen wateroverlast, bestrijding van verzilting en verdroging van natuurgebieden, en verbetering van de voorwaarden voor landbouw, recreatie, wonen en landschapontwikkeling. Extra waterberging en alternatieve methoden van regenwaterafvoer in stedelijke gebieden kunnen

bovendien bijdragen aan een hogere kwaliteit van de omgeving. De toepassingsmogelijkheden van de principes 'de vervuiler betaalt' en 'de gebruiker betaalt' worden nader onderzocht. Voor de rijkswateren zoekt het kabinet combinaties met maatregelen voor de bescherming tegen overstromingen (zoals Ruimte voor de Rivier), natuur en het reguliere waterkwaliteitsbeheer.

Het kabinet zal toepassing van het concept van gebiedsontwikkeling stimuleren. Daarnaast zal het Rijk zelf in concrete projecten het goede voorbeeld geven. Voor de financiering van maatregelen in het regionale systeem zullen rijks gelden aan beschikbare investeringsbudgetten – zoals het Investeringsbudget Landelijk Gebied – worden toegevoegd.

Notie van staatssecretaris Huizinga bij een werkbezoek aan de Zuidwestelijke delta in het kader van de 100 dagen dialoog van het kabinet met de samenleving: “Werken aan veiligheid moet gekoppeld zijn aan andere opgaven in het gebied, zoals de waterkwaliteit”.

Samen werken aan schoner water

Gezamenlijke aanpak algenoverlast Eemmeer en Gooimeer

In het Eemmeer en het Gooimeer komt veel overlast door algen voor. Omwonenden en recreanten klagen over de stinkende algendrijflagen. De oorzaak van de algenbloei in beide meren ligt stroomopwaarts. Daar lozen rioolwaterzuiveringsinstallaties fosfaatrijk water op de Eem en het Valleikanaal. Algen groeien sneller in fosfaatrijk water. Een andere belangrijke bron is de landbouw in het stroomgebied van de Eem. Rijkswaterstaat, Waterschap Vallei & Eem en de gemeenten Almere, Blaricum, Bunschoten, Huizen, Naarden, Nijkerk en Zeewolde hebben een convenant afgesloten om samen te werken aan een schoner Eemmeer en Gooimeer. Het doel van deze samenwerking is dat mens en natuur weer kunnen genieten van het gebied.

Door het uitvoeren van de afspraken werken de betrokkenen – vanuit het eigen beheergebied en de verschillende verantwoordelijkheden – nu samen aan schoner water in beide meren:

- het waterschap gaat alle zeven rioolwaterzuiveringsinstallaties – die indirect op de Randmeren lozen – aanpassen;
- Rijkswaterstaat gaat inrichtingsmaatregelen treffen in het Eemmeer; en
- de gemeenten stellen samen een ontwikkelvisie op waarin ruimtelijke ontwikkelingen en waterbeheer zijn verbonden en zij beoordelen gezamenlijk wat de mogelijkheden zijn om de komende jaren de effecten van algenbloei op stranden, jachthavens en woonwijken te bestrijden.

Naast synergiebevorderende maatregelen is een impuls voor innovatie ook hard nodig, vooral om de hardnekkige problemen met de waterkwaliteit op te lossen: het terugdringen van verontreinigingen uit diffuse bronnen (zoals meststoffen uit de landbouw en RWZI's en giftige stoffen uit huishoudens en industrie), betere waterzuiveringstechnologie en innovatieve inrichting van watersystemen. Een bijkomend effect van deze innovatie-impuls is dat de Nederlandse watersector hiermee zijn prominente rol in het buitenland kan versterken. Voor de Kaderrichtlijn kan ook gebruik worden gemaakt van het innovatieprogramma Watertechnologie. Het kabinet laat na FES besluitvorming, samen met de regio en de landbouwsector, groot-schalige proefprojecten uitvoeren om te ontdekken hoe de negatieve effecten van het gebruik van meststoffen op de waterkwaliteit op een kosteneffectieve manier te voorkomen zijn. Verder wordt geïnvesteerd in innovaties bij de behandeling van stedelijk afvalwater (RWZI's). Emissiebeperkende maatregelen voor de (zee)scheepvaart, de (beroeps)binnenvaart en de recreatievaart zullen, onder meer door innovatie en communicatie, worden gestimuleerd.

Voor de rijkswateren verkent Rijkswaterstaat welke nieuwe concepten daarvoor inzetbaar zijn. Twee in het oog springende projecten zijn:

- *De rijke dijk*
Harde structuren in de kust, zoals dijken en dammen, bieden nieuwe leefgebieden voor brak- en zoutwatersoorten die voorheen niet beschikbaar waren. Het Rijk wil dit inzicht vertalen in nieuwe ontwerpen voor waterkeringen, die ecologisch 'productief' zijn, maar ook economisch haalbaar en uitvoerbaar.
- *Meer doen met sediment*
Bij de berging van lichtverontreinigde of schone baggerspecie is kijken naar 'sediment als grondstof' een kansrijke invalshoek die de komende jaren wordt beproefd. Het is de bedoeling voor meerdere betrokkenen winst te boeken, door bijvoorbeeld met sediment terpen of dijken aan te leggen of polders op te hogen. Dit kan de noodzaak verkleinen om baggerspecie te moeten bergen in depots of weg te moeten brengen naar zee.

Activiteiten

- Stroomgebiedsbeheersplannen van Rijk, waterschappen, provincies en gemeenten samen
- Financiële impuls (incentive) voor de regio (gericht op efficiënte combinaties van Kaderrichtlijn Watermaatregelen met andere [water]maatregelen)
- Beheerplan ter implementatie van de EU Kaderrichtlijn Mariene Strategie
- Stimulans voor innovatieprojecten (gericht op waterkwaliteit, waaronder proeven voor het terugdringen van vermistingseffecten)
- 'Deltaprogramma' voor de kwaliteit van de Zuidwestelijke Delta

Notie van staatssecretaris Huizinga bij een werkbezoek aan de Zuid-Hollandse kust in het kader van de 100 dagen dialoog van het kabinet met de samenleving: "het inzicht dat plannen voor kustverdediging een impuls blijken voor de ruimtelijke kwaliteit".

hoofdstuk 5

NEDERLAND HELPT WERELDWIJD MET WATERKENNIS

zo'n 60 procent van de wereldbevolking woont in deltagebieden

VISIE

De waterproblematiek is een mondiaal vraagstuk met veel verschillende facetten. Klimaatverandering zal in deltagebieden grote gevolgen hebben. Het kabinet onderschrijft de mening van de VN dat toegang tot veilig water en sanitaire voorzieningen een voorwaarde is om ook andere ontwikkelingsdoelen te bereiken. Nederland heeft daarin, als laaggelegen welvarend deltaland, een bijzondere verantwoordelijkheid.

Het kabinet zal actief bijdragen aan de realisatie van de Millenniumdoelstelling voor water, door de Nederlandse kennis en ervaring op het gebied van water- en deltatechnologie - met nadruk op klimaatadaptatie - ter beschikking te stellen aan landen in ontwikkeling. Nederland zal hen in tijden van extreme droogte of bij overstromingen ook actief hulp verlenen. Ook zal een pool van deskundigen worden geformeerd waaruit op het gebied van wateradaptatie hulp kan worden geboden. Het kabinet wil daarbij tegelijk ruimte scheppen voor innovaties, waarmee de Nederlandse watersector zich internationaal nog meer kan onderscheiden.

5.1. Internationale solidariteit

Niet alleen Nederland ondervindt de gevolgen van klimaatverandering en bodemdaling. Zo'n 60 procent van de wereldbevolking woont in deltagebieden en dit percentage neemt toe. Juist in arme deltagebieden zijn veel metropolen ontstaan, vaak met sloppenwijken op de oevers van de rivieren. Veranderingen van klimaat en bodemniveau laten zich hier onmiddellijk gelden: de kwetsbaarheid voor overstromingen en wateroverlast neemt toe. Dat heeft als eerste consequenties voor de volksgezondheid, vanwege een gebrek aan veilig drinkwater en adequate sanitaire voorzieningen. Indirect is dat ook van invloed op andere factoren die betrekking hebben op armoedebestrijding, zoals goede voeding en realiseerbaarheid van toegankelijk onderwijs.

Ons land staat voor grote uitdagingen waar het om water gaat. Maar als we willen, vinden we daar het geld en de oplossingen voor. Landen in ontwikkeling hebben doorgaans niet voldoende geld en zij beschikken vaak ook niet over de noodzakelijke kennis. Het kabinet wil met deze landen solidair zijn en wil daarom dan ook een substantiële bijdrage leveren aan het bereiken van de zogenaamde Millennium Development Goals (MDG's). Water is in feite voor alle MDG's van belang en met name voor MDG-7, waarin onder meer klimaatadaptatie en water centraal staan.

Bedreigde delta's in de wereld (Bron: IPCC)

Millennium Development Goal 7

- Integreer de principes van duurzame ontwikkeling in nationaal beleid en programma's; draai het verlies van milieuroepen terug.
- Halveer per 2015 het percentage van mensen zonder duurzame toegang tot veilig drinkwater en basale sanitaire voorzieningen.
- Realiseer per 2020 een aanmerkelijke verbetering in de levensomstandigheden van tenminste 100 miljoen krottenwijkbewoners.

(Verenigde Naties, 2000)

In dit verband wordt in deze kabinetsperiode nadere invulling gegeven aan de op 30 juni 2007 op Schokland ondertekende akkoorden, in het bijzonder het WASH-akkoord. Doel van dit WASH-akkoord is het verkleinen van de achterstand bij het behalen van de MDG-7-doelstelling. Dat kan door effectief gebruik te maken van de krachten van de betrokken partijen en deze kwaliteiten gericht in te zetten. Dit vereist een gecombineerde inzet van zowel watertechnologie als deltatechnologie.

5.2 Partners voor Water

Het kabinet versterkt de inzet binnen het interdepartementale programma Partners voor Water voor het bereiken van de MDG's. De doelstelling van het programma Partners voor Water is 'het bundelen van krachten om de internationale positie van de Nederlandse watersector te versterken'.

Dit doel wordt verbreed en aangevuld met 'en bij te dragen aan de oplossing van de wereldwaterproblematiek'. Bovendien verkent het kabinet de mogelijkheden om het programma te verlengen tot en met 2014.

De Nederlandse watersector zal zelf ook profiteren van zijn inzet voor de wereldwaterproblematiek. De ervaringen zullen het innovatieve vermogen verder vergroten. Partners voor Water ondersteunt proefprojecten die kansen bieden voor grootschalige toepassing (in de precompetitieve fase). Het kabinet wil extra aandacht geven aan het bevorderen van de grootschalige toepassing

Partners voor Water

In het programma Partners voor Water werken de ministeries van Buitenlandse Zaken, Ontwikkelingssamenwerking, Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Economische Zaken, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Verkeer en Waterstaat samen om de Nederlandse waterinzet in het buitenland te versterken. Na een succesvolle 1e fase is in 2005 Partners voor Water II van start gegaan en dit loopt tot 2009. Het budget voor Partners voor Water II is 49 miljoen euro. Doel is de bundeling van krachten om de internationale positie van de Nederlandse watersector (overheid, bedrijfsleven, kennisinstututen en NGO's) te verbeteren. Het programma bestaat uit drie componenten: interdepartementale beleidsafstemming, sectorale samenwerking en een stimuleringsregeling voor concrete projecten. Partners voor Water wordt aangestuurd door de overheid en uitgevoerd door het programmabureau Partners voor Water waarin de EVD en de Netherlands Water Partnership samenwerken.

van succesvolle proefprojecten. Ook stelt het kabinet via Partners voor Water, samen met de watersector, een 'rapid response team' in dat expertise en planningscapaciteit bij grote waterrampen kan leveren onmiddellijk na de directe noodhulp. Een goed voorbeeld daarvan is de inzet die geleverd is na de overstromingsrampen in New Orleans (2005) en in Jakarta (2007). Tevens zal er een pool van Nederlandse deskundigen worden geformeerd van waaruit op het terrein van wateradaptatie hulp kan worden aangeboden. Het Nederlandse *Co-operative Programma on Water and Climate* kan hierbij een nuttige rol spelen.

De Nederlandse waterschappen en drinkwaterbedrijven beschikken over kennis waar in de hele wereld veel vraag naar is. Voor deze partijen is het echter vaak moeilijk hiervoor capaciteit vrij te maken of in het buitenland risico's aan te gaan met innovatieve projecten. Het kabinet neemt in dit verband maatregelen om de mogelijkheden voor internationale inzet van deze organisaties te verruimen.

Eén van de oogmerken van de Nederlandse inzet voor het bereiken van de MDG-doelen, is de versterking van het functioneren van het openbaar bestuur. Dit is van groot belang voor het bereiken van een blijvende verbetering van het watermanagement in het betreffende land. Het Nederlandse waterbeheermodel bevat elementen die daaraan kunnen bijdragen. Dat verklaart dat er vanuit het buitenland niet alleen interesse is voor concrete Nederlandse producten en technieken maar ook voor de wijze waarop wij het watermanagement organiseren. Het kabinet vindt het belangrijk dat de stroomgebiedaanpak

en een goed waterbestuur navolging krijgen. Het zal dit in de internationale gremia actief bevorderen. Zo zal het kabinet andere landen ertoe proberen te bewegen het VN-waterlopenverdrag van 1997 alsnog te ratificeren.

Het verhogen van de deskundigheid op het terrein van watermanagement en sanitatie is ook een belangrijke factor voor een blijvende doorwerking van Nederlandse steun aan ontwikkelende landen. Het Rijk heeft daarom de bijdrage aan het Institute for Water Education van UNESCO-IHE in Delft voor de komende vier jaar verlengd.

Activiteiten

- Bijstelling doel Partners voor Water en beslissing over verlenging van het programma met een derde fase (2010-2014)
- Extra mogelijkheden voor de inzet van waterschappen en drinkwaterbedrijven bij innovatieve projecten in het buitenland
- Instelling van een 'rapid response team' en een 'pool van deskundigen voor wateradaptatie' (samen met de watersector)
- Uitvoering vernieuwd Memorandum of Understanding met Indonesië
- Versterking samenwerking met deltalanden op het gebied van klimaatadaptatie

ICOON

Indonesië

Een van de meest succesvolle programma's van Partners voor Water is de samenwerking met Indonesië, die al tientallen jaren vruchten afwerpt. Het kabinet heeft de samenwerking in juni 2007 vernieuwd en geïntensiveerd door het ondertekenen van een nieuw Memorandum of Understanding (MoU) dat tot 2012 loopt. De aanpak in Indonesië is een voorbeeld dat navolging verdient.

de aanpak in Indonesië is een voorbeeld dat navolging verdient

De volgende activiteiten vallen onder dit MoU:

Jakarta floods: naar aanleiding van de grootschalige overstromingen in februari 2007 heeft Partners voor Water € 1,3 miljoen vrijgemaakt om de Indonesische regering te ondersteunen met advies uit de hele Nederlandse watersector over de ruimtelijke aanpak van overstromingsrisico's, communicatie met de bevolking en burgerparticipatie.

Semarang polder project: als demonstratieproject wordt in Semarang een polder aangelegd en ingericht, om de binnenstad beter te beschermen tegen overstromingen.

Workshop Water and Climate: in mei 2007 is in Jakarta een workshop over water en klimaat gehouden.

Nederland gaat intensiever samenwerken met Indonesië op het gebied van klimaatbeleid.

Lowland development: Nederland en Indonesië zetten ontwikkelingsprogramma's op om te voorkomen dat kwetsbare veengebieden inklinken en veel CO₂ gaan uitstoten, bijvoorbeeld op Kalimantan en Sumatra.

hoofdstuk 6

NEDERLANDERS HERONTDEKKEN LEVEN MET WATER

VISIE

Alle Nederlanders leven met water. Hun persoonlijke toekomst en het voortbestaan van ons land is er mee verbonden. 'Nederland veroveren op de toekomst' is daarmee een onderwerp dat iedereen aangaat, van bestuurder en politicus tot ondernemer en onderwijzer. De verantwoordelijke overheden kunnen de klimaat- en wateropgaven niet succesvol aanpakken zonder draagvlak in, en actieve betrokkenheid en kennisinbreng vanuit de samenleving. Alleen door samen te werken en iedereen bij het waterbeheer te betrekken, zijn de doelen van een duurzaam en klimaatbestendig waterbeheer te bereiken. Het kabinet wil werken aan de kennis en het waterbewustzijn van alle Nederlanders. Iedereen – en met name jongeren – moet de voor- en nadelen kennen van het wonen en werken in een delta onder de zeespiegel. Als wij daar allemaal rekening mee houden in onze beslissingen, wordt 'leven met water' minder een risico en meer een kans die uitzicht biedt op een duurzaam en leefbaar Nederland.

6.1. Water als vanzelfsprekendheid

De gevolgen van de klimaatverandering zijn regelmatig voorpaginanieuws. Bijna iedereen in Nederland realiseert zich dat we voor een uitdaging staan die meer vraagt dan alleen technische oplossingen. Meer ruimte geven aan water is daar een voorbeeld van. Deze benadering biedt volop kansen voor het versterken van landschap, cultuurhistorie, natuur, recreatie en economische functies. Het probleem is echter dat deze 'nieuwe werkelijkheid' nog niet zo wordt beleefd. We staan immers nog maar aan het begin van alle maatregelen die nodig zijn om Nederland klimaatbestendig te maken. Ondanks de toegenomen kennis is water, en met name waterveiligheid, voor de meeste Nederlanders daarom nog steeds iets vanzelfsprekends. Het kost jaren om de nieuwe werkelijkheid te accepteren en ernaar te handelen. Het kabinet is van mening dat duurzaam leven tussen rivieren en zee alleen mogelijk is, als alle lagen van de samenleving zich bewust zijn van de kansen en die ook benutten.

Actief participeren in de ontwikkeling van de Nederlandse samenleving, is één van de doelstellingen van het kabinetsbeleid. Daar kan het waterbeleid aan bijdragen door bij de ontwikkeling en uitvoering van waterprojecten direct belanghebbenden en hun vertegenwoordigende organisaties actief uit te nodigen hun creativiteit en kennis in te brengen. Ook het toegankelijk maken van kennis over de watergeschiedenis van Nederland, met een actuele doorkijk naar toekomstige ontwikkelingen, kan mensen mobiliseren en hen verder interesseren in het waterbeleid. Bij dit alles heeft het kabinet vooral de jeugd voor ogen.

Jongeren vormen de generaties die op termijn de verantwoordelijkheid zullen dragen voor de vraagstukken die nu in kaart worden gebracht. Er voor zorgen dat zij inzicht hebben in deze kwesties en gemotiveerd zijn zich via studie en beroep hier verder in te verdiepen, vormt daarom de komende jaren één van de speerpunten van beleid. (Zie 6.2. *Onderwijs en educatie*)

Oeververdediging in vroegere tijden. (Schokland)

ICOON

De canon van Nederland Waterland

wonen en werken in een delta onder de zeespiegel

In het verre verleden pasten waterbeheerders allerlei methoden toe die we nu duurzaam of innovatief noemen. Het is belangrijk dat we de denklijn uit het verleden doortrekken naar vandaag en morgen, omdat er sleutels liggen voor duurzaam waterbeleid. Het kabinet laat de historie van 'Nederland Waterland' vastleggen in een 'Watercanon', die ook aangeeft hoe deze kennis te combineren is met nieuwe ideeën voor toekomstige oplossingen.

Communicatie & participatie

Om te zorgen dat de samenleving zich bewust is van de kansen die water biedt, wil het kabinet een intensivering van de watercommunicatie en een verruiming van de participatiemogelijkheden. Over de richting waarin het waterbeheer zich zou moeten ontwikkelen, is een goede dialoog tussen overheid en andere actoren in de samenleving nodig. Het kabinet neemt daarom de volgende initiatieven.

De campagne Nederland leeft met Water wordt geïntensiveerd en ook toegespitst op regionale vraagstukken die mensen kunnen herkennen. De waterschapsverkiezingen in 2008 zijn daarvoor een uitgelezen moment. Het waterbewustzijn in de samenleving wordt nauwkeurig gemonitord en onderzocht om te bepalen of meer maatwerk in de communicatie nodig is om verschillende groepen te bereiken.

Er komen zogeheten *waterpanels* waarin burgers hun opvattingen over het nationale waterbeleid kunnen geven. Het kabinet zal zich inspannen om andere overheden te motiveren de opvattingen van belanghebbenden actief op te sporen en te gebruiken om voorgenomen watermaatregelen te verbeteren.

Beleidsmissie 'Nederland leeft met Water'

"Het kabinet wil met de campagne de betrokkenheid, medewerking en participatie voor het waterbeleid vergroten en de maatschappelijke solidariteit voor waterbeleid in stand houden en versterken. Het is duidelijk dat we de noodzakelijke wateropgaven alleen gezamenlijk kunnen oplossen. De inhoudelijke elementen hierbij zijn de nadruk op duurzaamheid, integraal waterbeleid en waterbeheer en de focus op de kansen van water."

(Landelijk Bestuurlijk Overleg Water, juni 2007)

Het waterbeleid grijpt in op regionaal en lokaal niveau. Het kabinet beseft dat het de wateropgaven niet alleen kan realiseren en dat hiervoor goede samenwerking met andere overheden van belang is. Het kabinet vindt het van belang dat ook regionale en lokale bestuurders zich ervan bewust zijn dat water een meer bepalende factor in de ruimtelijke inrichting moet zijn, zodat zij hier in hun belangenafwegingen rekening mee houden.

6.2. Onderwijs en educatie

Een klimaatbestendig Nederland is per definitie een zaak van de jeugd; de volwassenen van morgen. Onderwijs speelt daarom een belangrijke rol bij het vergroten van het waterbewustzijn. Het kabinet stimuleert dat het onderwijs op alle niveaus meer aandacht aan water kan geven en wil daarom het aanbod van onderwijsmateriaal over water toegankelijker maken. Via bestaande of nieuwe netwerken stimuleert het kabinet dat leerlingen, docenten, bedrijven en overheden elkaar ontmoeten en ideeën over water uitwisselen. Het kabinet inventariseert alle watergerelateerde educatie- en onderwijsactiviteiten en maakt op basis daarvan een actieprogramma voor ontbrekende thema's. Hierbij wordt zoveel mogelijk aangesloten bij bestaande initiatieven zoals het programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling en het Natuur- en milieueducatiebeleid.

Onderwijs is ook belangrijk om voldoende toekomstige watermanagers op te leiden. Het kabinet wil jong talent enthousiast maken voor delta- en water(technologie) gerelateerde studies en hen motiveren om een opleiding in deze richting te kiezen. Bovendien vindt het kabinet het van belang dat wetenschappelijke kennis over water toegankelijk en begrijpelijk is voor publiek en besluitvormers. Een nieuwe leerstoel 'klimaat, water en publiek', die in 2008 wordt ingesteld, zal hierin voorzien. De leerstoel zal onder meer fungeren als integrator van verschillende studierichtingen.

Activiteiten

- Canon over de historie van Nederland Waterland (inclusief een doorkijk naar de toekomst)
- Intensivering Campagne Nederland leeft met Water (ook toespitsen op regionale vraagstukken, met nadruk op duurzaamheid, integraal waterbeleid/waterbeheer en 'water als kans')
- Inventarisatie van water gerelateerde activiteiten in het onderwijs, uitgewerkt in een actieprogramma voor het onderwijs
- Activeringsprogramma om burgers, bedrijven en bestuurders expliciet, eerder en beter te betrekken bij waterbeleid en uitvoeringsmaatregelen
- Leerstoel 'klimaat, water en publiek'

Water door de ogen van kinderen

Nederlandse kinderen leven met water. We leren ze al jong te zwemmen en hun 'hoofd boven water' te houden. Als kinderen - op alle plekken waar ze spelen, wonen en leren - vertrouwd raken met de plezierige én gevaarlijke kanten van water zullen zij daar veel profijt van hebben. Dan gaat het niet alleen om drink-, douche- en speelwater, maar ook om het water in de rivier, in de grond, in de lucht en in zee. Dan kunnen ze via studie, beroep of hobby actief meebouwen aan de toekomst van Nederland waterland. Met die toekomst zijn ook de beleidsmakers van vandaag volop bezig. Deze Watervisie is daar een uiting van. Ter gelegenheid van de Watervisie is een aantal kinderen van de Christelijke Montessorischool te Den Haag gevraagd tekeningen te maken om de onderwerpen uit de Watervisie te illustreren. Dat leverde onverwachte beelden en oplossingen op voor de toekomst van ons land en voor onze

hulp aan de rest van de wereld. Als de kinderen die nog maar net aan hun schoolcarrière zijn begonnen, straks hun toekomst zelf gaan vormgeven, zullen zij ons waarschijnlijk blijven verrassen met nieuwe vondsten – of verrassen met het in ere houden van tradities die wij aan hen hebben overgedragen.

Het kabinet wil met enkele gerichte activiteiten meer aandacht geven aan bewustwording en educatie voor kinderen en jongeren op het gebied van water. Deze tekeningenactie is daarvan – ook in letterlijke zin – een 'kinderlijk eenvoudige illustratie'.

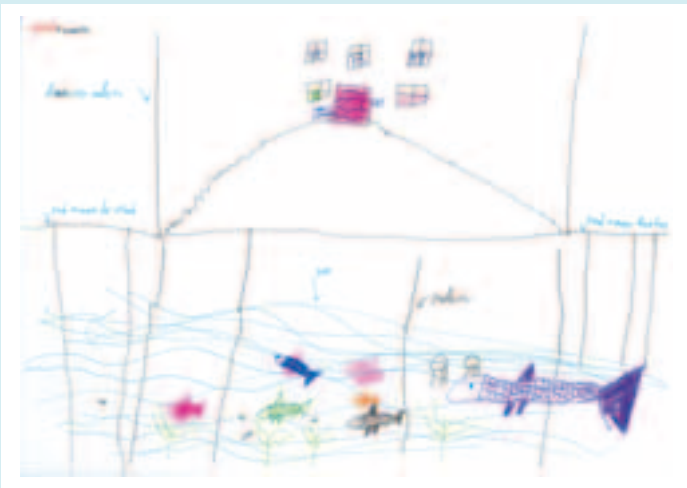
Water in de stedelijke omgeving. Immanuel van 9 jaar ziet voor zich dat een huis op palen een prima oplossing is om water de ruimte te geven in de stedelijke omgeving. Het bouw materiaal is niet het vertrouwde baksteen. Wellicht dat dat te maken heeft met het gewicht dat de palen moeten torsen.

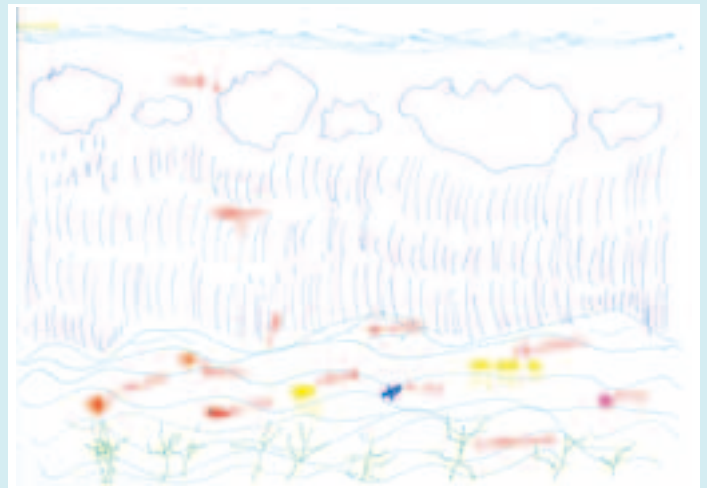
Lifang van 7 komt oorspronkelijk uit China. Zij heeft haar wateroplossing dan ook in een Chinees perspectief geplaatst en een rivierlandschap getekend, waar kleurrijke, exotische vogels én een dijk prima samen gaan. Nederlandse oplossingen passen prima in het buitenland.

kleinstuukje, exotische vogels én een dijk gaar prima samen

Deze tekening laat wederom een huis op palen zien. Guusje van 7 plaatst het huis echter in een brede context. De vissenrijkdom in het water onder het huis laat zien dat zij oog heeft voor het belang van ecologie en dierenrijk. De wegwijzers aan weerskanten van het huis laten zien dat het huis op palen geen 'stand alone' functie is. Het huis fungeert in een netwerk waar ook 'de stad' en 'het bos' onderdeel van uit maken.

Tobias van 7 heeft oog voor het leven in het water. Plantjes, diverse vissoorten krijgen een plek in zijn tekening. De neerslag wordt niet vergeten. De klimaatverandering is daarmee door hem onder de aandacht gebracht.

FINANCIËLE VERANTWOORDING WATERVISIE-ACTIVITEITEN

De Watervisie bevat maatregelen op de korte, middellange en lange termijn en is de opmaat voor het eerste Nationale Waterplan (2009). De voorgenoemde maatregelen worden ingepast binnen de huidige begroting en de middelen zoals opgenomen in het Beleidsprogramma van het kabinet Balkenende IV. In het Beleidsprogramma van het kabinet Balkenende IV zijn via twee pijlers aanvullende middelen voor het Waterbeleid gereserveerd. Enerzijds via pijler twee “*Een innovatieve, concurrerende en ondernemende economie*” en anderzijds via pijler drie “*Een duurzame leefomgeving*”.

De dekking van de in de Watervisie opgenomen beleidsmaatregelen wordt hieronder toegelicht.

Huidige begroting

De basis voor de Watervisie is de huidige programmering van maatregelen op het terrein van waterveiligheid, - kwaliteit en - kwantiteit.

Binnen het Infrastructuurfonds is vanaf 2007 dekking voor een aantal grote projecten tot en met 2020 zoals in de Watervisie genoemd. Het betreft hier met name:

- Maatregelen op het gebied van waterveiligheid zoals voorzien binnen het Hoogwaterbeschermingsprogramma (€ 806 mln);
- De aanpak van de acht Zwakke Schakels in de kust (€ 745 mln);
- Het verkennen van mogelijkheden voor compartimentering en het advies van de Taskforce Management Overstromingen (€ 203 mln);
- Herstel en Inrichtingsprogramma (€ 384 mln);
- Grote infrastructurele projecten zoals Ruimte voor de Rivier (€ 2118 mln); Maaswerken (€ 430 mln)

De kosten voor educatieve en communicatieve initiatieven uit de Watervisie en voor onderzoeken, het werk van de Deltacommissie, het opstellen van beleids- en visiedocumenten en de Stroomgebiedbeheersplannen worden gedekt uit de middelen van artikel 31 Integraal waterbeleid van de VenW-begroting.

Beleidsprogramma Kabinet Balkenende IV 2007-2011

Vanuit de enveloppe Water en Kust in pijler drie van het Beleidsprogramma wordt voor de versterking van de dijken in de periode 2008-2011, additioneel aan de al beschikbare middelen, cumulatief 125 mln ingezet. De rest van de enveloppe wordt onder meer ingezet voor kosteneffectieve maatregelen en innovatie voor de Kaderrichtlijn Water (voor de periode 2008-2011 cumulatief 250 mln). Deze middelen komen via de FES-begroting, na beoordeling op de FES-criteria, beschikbaar. Daarnaast worden vanuit pijler twee van het Beleidsprogramma middelen beschikbaar gesteld voor het Maatschappelijk innovatieprogramma Water.

Middelentabel Beleidsprogramma

	2008	2009	2010	2011
HWB		10	25	90
Waterkwaliteit	50	65	75	60

BEGRIPPENLIJST

Anti-verdrogingsdoelstellingen	Beleidsdoelstellingen om alle onbedoelde effecten als gevolg van daling van de grondwaterstand op bos, natuur en landschap te voorkomen.
Actieprogramma Ruimte en Cultuur (ARC)	Met dit actieprogramma versterkt de overheid de ruimtelijke kwaliteit van Nederland, door architectuur- en cultuurhistorisch beleid beter in te brengen in het ruimtelijk beleid.
Bestuursakkoord Waterketen	Akkoord waarin drinkwaterbedrijven, gemeenten, waterschappen en de ministeries van VROM en V&W hebben besloten de onderlinge samenwerking te versterken met als doel "het stimuleren van een meer doelmatige, transparante waterketen".
Compartimenteren	Een gebied dat omgeven is door een dijkkring verder opdelen door tussendijken ter beveiliging tegen overstroming.
Deltares	Instituut waarin Nederland zijn kennis, ervaring en specialisten op het gebied van deltatechnologie (water en ondergrond) bundelt.
Dijkkring	Een gebied dat door een stelsel van waterkeringen beveiligd is tegen overstroming.
Fonds Economische Structuurversterking (FES)	FES is een Nederlands fonds met budget uit de aardgasbaten. Het geld is bestemd voor investeringen in de infrastructuur en in de kenniseconomie van Nederland.
Groene Hart	Het binnen de randstad gelegen, relatief dunbevolkt tussengebied.
Hoogwaterbeschermingsprogramma	Financieringsprogramma op de begroting van het ministerie van V&W dat jaarlijks wordt vastgesteld voor het verbeteren van waterkeringen conform de Wet op de Waterkering.

IPO	Interprovinciaal Overleg: Koepelorganisatie van de provincies.
Innovatieprogramma Deltatechnologie	Programma van het Nederlandse bedrijfsleven, overheden en kennisinstututen dat beoogt Nederland te laten excelleren op het gebied van deltatetechnologie en de exportpositie op dit terrein te versterken.
Innovatieprogramma Watertechnologie	Idem voor watertechnologie.
Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG)	Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen hebben via het ILG afspraken gemaakt om de inrichting van het landelijk gebied gezamenlijk op te pakken.
Kaderrichtlijn Mariene Strategie	Deze Europese richtlijn heeft tot doel een duurzame bescherming van de Europese zeeën en oceanen om duurzaam gebruik mogelijk te maken. De richtlijn is nog in onderhandeling; vaststelling is voorzien in 2008.
Kaderrichtlijn Water (KRW)	Door de EU in 2000 vastgestelde richtlijn ter bescherming van alle wateren en het bevorderen van het duurzaam gebruik van water en grondwater.
Kennis voor Klimaat- programma	In het programma Kennis voor Klimaat participeren de ministeries van VROM, OCW, LNV, V&W, EZ, wetenschappers en het Stadsgevest Haaglanden om kennis te ontwikkelen over hoe Nederland zich het beste voorbereidt op de gevolgen van de wereldklimaatverandering.
Klimaatbestendig	Zodanig ingericht dat de effecten van de klimaatverandering opgevangen kunnen worden.
Laag Holland	Het gebied tussen Amsterdam, Zaanstad, Alkmaar en Hoorn.

Leren voor Duurzame Ontwikkeling	Programma uitgevoerd door SenterNovem met als doel om effectieve leerprocessen op gang te brengen zodat in de samenleving de keuzes voor duurzame ontwikkeling bewuster en laagdrempeliger gemaakt kunnen worden.
Maaswerken	Uitvoeringsprogramma van het ministerie van V&W met als doelen hoogwaterbescherming in 2015, natuurontwikkeling, verbetering van de scheepvaartroute en delfstoffenwinning voor de onbedijkte Maas.
Millenium Development Goals (MDGs)	Acht doelen die in 2000 door de regeringsleiders van de VN landen zijn vastgesteld en moeten leiden tot halvering van de wereldwijde armoede in 2015.
Memorandum of Understanding (MoU)	Het memorandum of understanding beschrijft de uitgangspunten, de aanleiding, het doel en de onderlinge samenwerkingsstructuur tussen twee partijen.
Nationaal Bestuursakkoord Water (NBW)	Een akkoord ondertekend door het rijk, provincies (IPO), gemeenten (VNG) en waterschappen (Unie van Waterschappen), met het doel om in de periode tot 2015 het watersysteem in Nederland op orde te krijgen en daarna op orde te houden.
Natura 2000	Een samenhangend netwerk van beschermde natuurgebieden op het grondgebied van de lidstaten van de Europese Unie. Dit netwerk vormt de hoeksteen van het EU-beleid voor behoud en herstel van biodiversiteit.
Netwerk Deltatechnologie	Netwerk van het Nederlandse bedrijfsleven, overheden en kennisinstututen in de watersector dat zich richt op innovatie, kennis- en productontwikkeling in t.b.v. een duurzaam watersysteem tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten binnen Nederland.
Netwerk Watertechnologie	Netwerk van het Nederlandse bedrijfsleven, overheden en kennisinstututen in de watersector dat zich richt op innovatie, kennis- en productontwikkeling in de drink-, proces- en afvalwatersector en de samenhang daarvan met het natuurlijke systeem.

NGO	Niet-gouvernementele Organisatie . Een organisatie die onafhankelijk is van de overheid en zich richt op een maatschappelijk belang.
NIROV	Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting Een vereniging voor professionals in de ruimtelijke ontwikkeling van stad, land en regio. Het NIROV XXL Waterland NL-programma beoogt bruggen te slaan tussen wateropgaven en ruimtelijke opgaven.
Prioritaire natuurgebieden	Natuurgebieden met hoge actuele natuurwaarden die specifiek genoemd worden in Natura 2000 en/of de VHR richtlijn.
Rapid response team	Team deskundigen dat expertise en capaciteit bij grote waterrampen kan leveren onmiddellijk na de directe noodhulp.
Ruimtelijke hoofdstructuur	De nationale ruimtelijke hoofdstructuur omvat gebieden en netwerken, die voor de ruimtelijke structuur en het functioneren van Nederland van grote betekenis zijn.
Ruimte voor de Rivier	Uitvoeringsprogramma van het ministerie van V&W met als opdracht de grote rivieren de ruimte te geven zodat ook bij hoge rivierafvoeren de afvoer gewaarborgd blijft.
RWZI	Rioolwater Zuivering Installatie.
Stuurgroep Deltatechnologie	Stuurgroep boven het Netwerk Deltatechnologie.
Taskforce Management Overstromingen (TMO)	Verbeterprogramma waarin de samenwerking tussen betrokken overheden bij overstromingen centraal staat.
TTI	Top Technologisch Instituut. Onderzoeksinstituut dat wordt bestuurd en gefinancierd door het bedrijfsleven en als technologisch topinstituut door de overheid wordt ondersteund.

Tussendijk	Waterkering die niet bestemd is tot direct kering van het buitenwater en niet langs oppervlaktewater is gelegen.
UNESCO-IHE	Internationaal instituut voor water educatie ressorterend onder de UNESCO.
Vasthouden-bergen-afvoeren	Deze trits is de leidraad bij het zoeken van oplossingen ter voorkoming van wateroverlast in zowel landelijk als stedelijk gebied.
VEWIN	Vereniging van Waterbedrijven in Nederland. Brancheorganisatie voor de drinkwaterbedrijven.
Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR)	Door de EU vastgestelde richtlijnen inzake het behoud van de vogelstand en de instandhouding van natuurlijke habitats voor de wilde flora en fauna.
VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten Koepelorganisatie van de gemeenten.
Warmte-/koudeonttrekking	Het onttrekken van warmte / koude aan bodem of (grond) water door gebruik van warmtepompen.
WASH-akkoord	Ook genoemd 'akkoord van Schokland'. Akkoord waarin Nederland aangeeft bij te dragen aan het VN-doel om in 2015 50 miljoen mensen te voorzien van Water, Sanitatie en Hygiëne.
(Water)canon	Een canon is het geheel van belangrijke personen, teksten, kunstwerken, voorwerpen, verschijnselen en processen die samen laten zien hoe een land zich ontwikkeld heeft. Een water canon doet dat specifiek voor de historie van 'Nederland als waterland'.
Waterwet	De Waterwet (het wetsvoorstel) regelt het beheer van oppervlaktewater en grondwater, en beoogt de samenhang te verbeteren tussen waterbeleid en ruimtelijke ordening. Naar verwachting zal de Waterwet per 1 januari 2009 in werking treden en dan negen bestaande wetten vervangen.

Primaire waterkering	Een waterkering, die beveiliging biedt tegen overstrooming door buitenwater in de zin van de Wet op de Waterkering.
Wet op de waterkering	Wet waarin de bescherming tegen overstromingen vanuit het IJssel- of Markermeer, Noordzee en de grote rivieren door waterkeringen wordt geregeld.
Zwakke Schakels Kust	Programma voor verbetering van die onderdelen van de zeewering die in 2020 niet meer aan de veiligheidsnormen zouden voldoen.

Uitgave De Watervisie ‘Nederland veroveren op de toekomst’ is een uitgave van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Contactgegevens Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directoraat-Generaal Water, postbus 20904, 2500 EX Den Haag, telefoon: 070 - 351 8344, zie voor meer informatie: www.verkeerenwaterstaat.nl | **Ontwerp** Ontwerpwerk, Den Haag | **Druk** Grafisch Bedrijf Tuijtel bv, Hardinxveld-Giessendam | **Fotografie** Tineke Dijkstra fotografie, Beeldarchief Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Water

Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Water